

אריאל ישי

קוהילת

דורבנד

בעדויות התמ"ו - התרמ"ו
(1686 - 1886)

חדרה התשע"ו (2016)

פרחעבר 1614

על העטיפה - מפת קהילות ישראל בישובי האגם הכספי
על רקע שטיח יד מלאכת בני קהילת ישראל בדרבנד

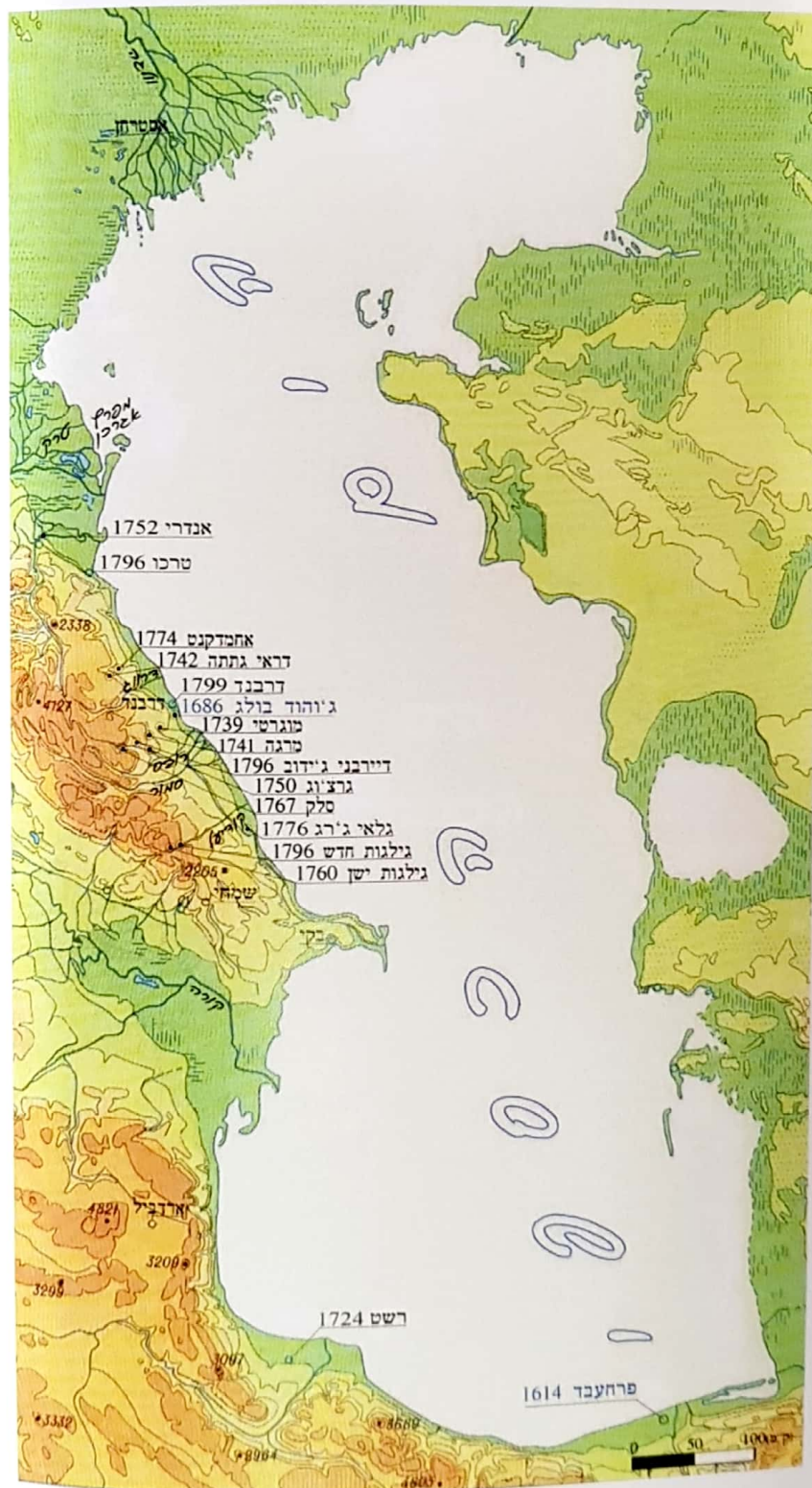
אריאל ישי. קהילת דרבנד. חדרה. אייר התשע"ו (2016)

תוכן עניינים

4	הקדמה
8	דברי הימים - קהילת דרבנד תחת שלטון:
8	השאה(שליט פרס) סולימאן (1666 – 1694)
9	השאה סולטאן חוסיין 1694 – 1722
11	פטר הגדול קיסר רוסיה 1722 - 1725
14	קטרנה ה - 1 קיסרית רוסיה 1725 – 1727
15	פטר ה - 2 קיסר רוסיה 1727 – 1730
16	אנה קיסרית רוסיה 1730 – 1735
17	נדיר שאה פרס 1735 – 1747
20	חוסיין חאן דרבנדי 1747 – 1759
20	פטח עלי חאן דרבנדי 1759 – 1789
23	שייח' עלי חאן דרבנדי 1791 – 1796
26	קטרנה ה - 2 קיסרית רוסיה 1796
26	פאבל ה - 1 קיסר רוסיה 1796 – 1797
28	שייח' עלי חאן דרבנדי 1797 – 1806
30	אלכסנדר ה - 1 קיסר רוסיה 1806 – 1825
35	ניקולאי ה - 1 קיסר רוסיה 1825 – 1855
46	אלכסנדר ה - 2 קיסר רוסיה 1855 – 1881
50	אלכסנדר ה - 3 קיסר רוסיה (1881 – 1894)
53	סיכום
61	מקורות

הקדמה

קהילות ישראל בישובי אגם הכספי במאות 17 ו- 18.

פרחעבד - ישוב ובו נמצאת קהילת ישראל משנת 1613\1614.
א. נצר. "פעמים" - 6. עמ' 40. מכון בן-צבי ירושלים. 1980.

ג'והוד בולג - ישוב "מעין היהודי". בבית העלמין של הישוב נמצאת מצבה משנת - התמ"ו (1686).
א. ישי.

רשט - עיר. בשנת 1724 מתגוררים בעיר 75 משפחות יהודיות המונות 157 נפש.
РГАДА. Рапорт Матюшкина ... из книги прошений писем 1725 года из Кабинета Петра 1.

מוגרטי - ישוב. סמוך לישוב בבית העלמין ישראל נמצאת מצבת משנת 1739.
צ'ורני. עמ' 89, 92.

מרגה - ישוב. סמוך לישוב בבית העלמין ישראל נמצאת מצבת משנת 1741.
צ'ורני. עמ' 91.

דראי גתתה - אזור כפרים: חקלאי, זוארי. סמוך לאזור הזה נמצאת מצבת ישראל משנת 1742.
צ'ורני. עמ' 68.

גרצ'וג - ישוב. סמוך לישוב נמצא בית עלמין ישראל עם מצבה משנת 1750.
צ'ורני. עמ' 345.

אנדרי - עיר. סמוך לעיר נמצאת קהילה יהודית משנת 1752.
Материалы ... Кавказа с 1722 по 1803 год. ч.2. П.И. Буткова. СПб. 1869. ст. 14.

גילגות הישנה - ישוב בנסיכות קולקת. קהילת ישראל נחרבה במקום בקירוב בשנת 1760.
צ'ורני. עמ' 120.

סלק - ישוב. בבית העלמין ישראל נמצאת מצבה משנת 1767.
צ'ורני. עמ' 86.

גילגות החדשה - ישוב רב לאומי כולל יהודים.
מפת צבא רוסיה שנת 1796.

אחמדקנט - ישוב. ישוב ובו קהילת ישראל ב - 1774.
С. Г. Гмелин. Путешествие по России. ч.4. ст. 10.

גלאי ג'רג - ישוב. סמוך לישוב בבית העלמין ישראל נמצאת מצבה משנת 1776.
צ'ורני. עמ' 121.

טרכו (טרקי) - עיר ובה אוכלוסיה יהודית ב - 1796.
ЦГВИА. ф.846. оп.10. арх. номер 18474 ч.1. (серебров).ст.12.

דיירייבני ג'ידוב (היום פנדג' די) - ישובים יהודים בשנת 1796.
מפת צבא רוסיה שנת 1796.

דרבנד - בירת הנסיכות. בני קהילת "ג'והוד בולג" עוברים לעיר דרבנד ב - 1799 בחסותו של שיח' עלי חאן דרבנדי.
צ'ורני. עמ' 41.

דרבנד. עוד מימי קדם עוברת "דרך השיירות", לאורך החוף המערבי הנושק לים הכספי. זהו ציר המסחר הראשי בין פרס לארצות הצפוניות לה. בדרך זו נעו סוחרים ושליחים בעלי תרבויות שונות, צבאות ועוד. לצידי "דרך השיירות" קמו יישובים ונוצרו קהילות שונות. בין השאר "דרך השיירות", עוברת במעבר המישורי הצר ביותר בין חוף הים הכספי להרי קווקז. המעבר הצר הזה, חוסרוב הראשון אנושירון, גדול מלכי פרס הזוראסטרית (531 - 579), בוחר במעבר הצר הנ"ל לאבן הגבול הצפונית של ה"בָּנֵד" - חומת אבן הבנויה בימיו כחישוק המקיף את האימפריה שלו ובכך מגן עליה. במעברי הגבול הגדולים של ה"בָּנֵד", בונה שליט פרס מבצרים ובהם "דר" - שער פיקוח כדי לפקח אשר דרכו נכנסים ויוצאים. חייליו של חוסרוב הראשון עומדים בפתח וגובים דמי מעבר. השערים הללו מקבלים את הכינוי "דר בָּנֵד" (שער חישוק) וזה מקור שמה של העיר דרבנד אשר על חוף הים הכספי.

במבצר דרבנד שממוקם על החוף המערבי של הים הכספי נמצא נמל ימי. המבצר הזה עם הזמן מתרחב והופך לעיר נמל אשר כ"אבן שואבת" מושכת את תשומת לבן של אימפריות שונות. במהלך קיומה של דרבנד, צבאות גדולים בתקופות שונות משתלטים על העיר פעמים רבות. כובשים חדשים דוחקים כובשים קודמים ואלה נמלטים להרים הסמוכים וכך בהרים נוצרות קהילות שונות הנלחמות על הישרדותן. תחלופת האוכלוסיות בדרבנד היא תופעה שכיחה אשר מונעת מהעיר היווצרות של זהות אתנית כל שהיא.

ב - 1578 חייליו של מורד ה - 3, שליט עות'מאני, ב"מסע המזרחי", מגיעים לשירון למחוז בצפון פרס. את העיר דרבנד, אשר הם מכנים "דמיר קפי" (שער ברזל) קובעים כמרכז שהייתם בשירון. מקרב האוכלוסייה וביניהם יהודים, שיעים, נוצרים ועוד נוצר זרם פליטים שהגיע לקחתיה השכנה (בגאורגיה של היום) בחסות המלך אלכסנדר ה - 2. כעבור 28 שנים, שאה עבאס הגדול, מלך פרס, מחזיר את נסיכות דרבנד לריבונות פרסית. וב - 1614 עבאס הגדול מחזיר מקחתיה את פליטי שירון לפרס. את היהודים שבתוכם, מיישב עבאס הגדול בפרחעבד (עיר השמחה) שנבנתה על החוף הדרומי של הים הכספי. כך במאה ה - 17, קהילת פרחעבד, הופכת לצפונית שבין קהילות ישראל בפרס וברבע האחרון של המאה ה-17, מופיעה העדות העברית הראשונה מנסיכות דרבנד שצפונית לפרחעבד.

נסיכות דרבנד משתרעת לאורך החוף המערבי של הים הכספי, בין נחל דרווג (14 ק"מ צפונית למבצר דרבנד) למפרץ נייזאעבד/ניזוביה (כ-80 ק"מ דרומית לדרבנד) ורוחבה עד כ - 10 ק"מ. אוכלוסיית האזור ברובה היא מוסלמית.

על רקע דרבנד. ציור מהמאה ה - 19

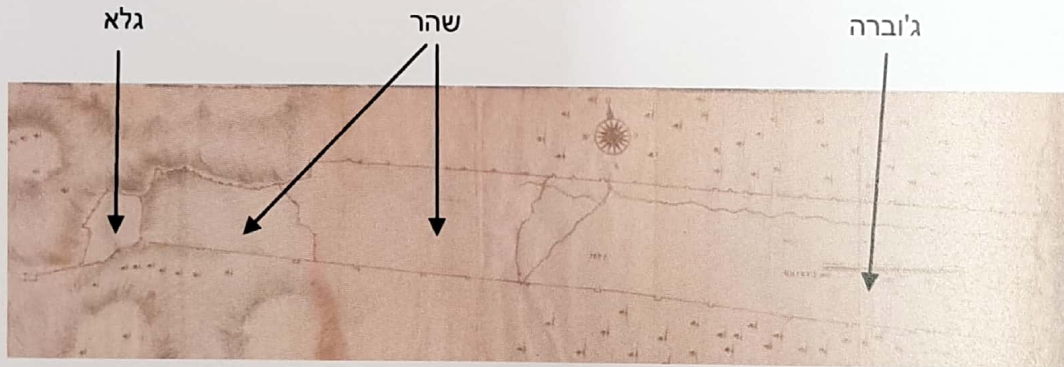
על רקע דרבנד. ציור מהמאה ה - 18

שער "באיית" בחומה הדרומית בראשית המאה ה-20.

שער "קירכלייר" בחומה הצפונית בסוף המאה ה-20.

מפת דרבנד (על חוף הים הכספי) מתקופת שלטון פטר הגדול קיסר רוסיה בדרבנד. (1722 – 1725)

דרבנד מחולקת לשלושה חלקים עיקריים:

- גלא - מבצר, מקום מגורי הנציב של השאה/מלך פרס.
- שהר - העיר, מזרחית למבצר. נמצאים בה כ- 3000 תושבים רובם שיעים.
- ג'ובר - חניון העיר או שטח מעבר, גובל בנמל, הגדולה מחלקי העיר ולא מאוכלסת.

שתי החומות המקבילות של העיר דרבנד יורדות מההר במערב, לים אשר במזרח וחוסמות את המעבר היבשתי.

החומות בנויות מאבן צדפים מקומית יורדות במורדות הר דרבנד/ג'לגן/זאב (פסגת ההר-708 מטר) אל חוף הים הכספי, מגובה 165 מטר לקו חוף הים שגובהו 24 מטר מתחת לקו האוקיינוס. אורך כל חומה הוא כ-2900 מטר. גובהן בין כ-10 ל-18 מטר. רוחבן כ-2 מטר. המרחק בין החומות הוא עד ל-400 מטר. חומות דרבנד שורדות כיבוש צבאות שונים ורק ב-1871, בפקודת שלטון צבא רוסיה, מפרקים כמחצית מהחומה הדרומית של העיר.

דברי הימים - קהילת דרבנד תחת שלטון:

השאה (שליט פרס) סולימאן (1666 – 1694)

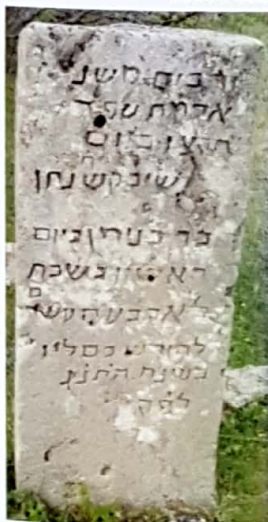

Джума-мечеть въ гор. Дербентѣ.

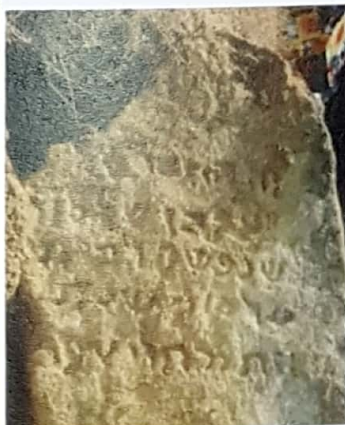
מסגד הגדול של דרבנד

Kozubskiy E. 1906.

מצבות "ג'והוד בולג" במאה 17. צילום ע"י המחבר בשנת 1999.

התנ"ג (1692)

התמ"ח (1688)

התמ"ו (1686)

התמ"ו (1686)

ב"ג'והוד בולג" מופיעה המצבה עם הנוסח -
 זה האבן של אהרון בן יוסף הנולד מן רנר שנפטר לבית עולמו בשנת התמ"ו ליצירה
 רשימת מצבות.

1686

28 דצמבר. אליגולה - סולטן דרבנדי (שליט ממונה ע"י השאה).
 СПбИИ РАН. Ф. 178. Оп. 1. №.7416. Оп. 11. №.10345.

1687

פברואר - 15 מרץ. יסאק - סולטן דרבנדי.
 СПбИИ РАН. Ф. 178. Оп. 1. № 10433.

התמ"ח (1688)

ב"ג'והוד בולג" מופיעה מצבה עם הנוסח -
 זה האבן של.... בן שלמה שנפטר לבית עולמו בשנת התמ"ח ליצירה
 רשימת מצבות.

התנ"ג (1692)

ב"ג'והוד בולג" מופיעה מצבה עם הנוסח -
 ורבים מן שני אדמת עפר יקיצו ביום שנפטר נתן בר בנימן ביום ראשון בשבת לארבעה עשר
 לחודש כסליו שנת התנ"ג לפ"ק
 רשימת מצבות.

השאה סולטאן חוסיין 1694 - 1722**1702**

על פי ציווי של השאה סולטאן חוסיין, בין שנת 1699 ל- 1702 מתבצע מפקד אוכלוסין הכולל את
 כול נתיני השאה: גברים ונשים מגיל 15 וכל הנפשות מהדתות האחרות ובנוסף רשום היטלים על
 מקורות המים, אדמה, עצים וכו".

Рахмани А.А. Азербайджан в (1590 – 1700) Баку. 1981. ст. 219 – 220.

1712 – 1717

מגפת כיב פוקדת את אזור מזרח קוקוז.

התע"ה (1714 – 1715)

ב"ג'והוד בולג" מופיעה מצבה עם הנוסח -
 בשנת התע"ה ליצרה תנצב"ה
 רשימת מצבות.

התע"ה ... (17..)

ב"ג'והוד בולג" מופיעה מצבה עם הנוסח -
 זה אבן של משה בר ר שלמה שנפטר כ"ד יום חמש.. בשבת לחוד אלול שנת התע..
 רשימת מצבות.

1716

נסיכות דרבנד סובלת מהתקפות ה"קורעלי", שבטים שחיים בהרים מול דרבנד. הם חופשיים ולרוב נמלטו מהאזורים של השאה. ה"קורעלי" רוששו כפרים, שבו אנשים ומכרו אותם לאזור קובן. (דרום רוסיה).
 א. וולנסקי - שליח פטר הגדול בפרס.

1 ספטמבר. מוחמד - נציב דרבנד.

РГАДА. Ф.77. Сношения с Персией. 1716- 1718. № 2. Л.8. л. 7об.

1718

20 מרץ – 19 אפריל לופוכין (סוכן צבא רוסיה) נוכח בדרבנד בדרכו מפרס לרוסיה ומעביר ידיעה:
 "בעיר הזאת נמצא די מזון ומספוא והכל פה זול ואין בפרס זול דומה לו ...
 אגין' (5 ק"מ), לקראת דרבן (דרבנד) לרגלי הר אחד יושב כפר אשר בו כרם ועצים נטועים
 והפרדסים וכל זה של סולטן דרבני ומאותו פרדס דרך מובילה לדרבן ...
 לסלטן הדרבנדי צבא המונה כ - 1,000 איש ועל פי הצורך יכול לגייס כ - 5000 לוחמים מקרב
 הכפריים מכיוון שיש לכל אחד שם רובה".

РГАДА ф.77. Сношения с Персией. 1718. Номер 1. Л. 28. 60-61. 27. об.

סולטאן (דרבנדי) מתמנה ע"י השאה וניתן לו שלטון לא רק על דרבנד.

Гербер И.Г. Ст. 201. 202. 203.

1719

או בתחילת 1720, נכלא דאוד (ראש המורדים בדרבנד) ובעזרת תומכיו הוא נמלט מכלאו ושב
 לאיים על השלטון דרבנד.

Бутков П.Г. Материалы для новой истории Кавказа 1722 – 1803. СПб 1869. Ч.1.,ст. 9.

1720

סולטן דרבנדי נמלט לאספהאן (בירת פרס בזמנו). ארמנים ויהודים היו חייבים לשאת על בגדיהם תלאי צהוב כדי שהמוסלמים יזהו אותם לא יברכו אותם בברכת שלום.

Бутков П.Г. Материалы для новой истории Кавказа 1722 – 1803. СПб 1869. Ч.1. ст. 11.

1722

17 יולי. פטר הגדול קיסר רוסיה (1672 – 1725) יוצא בראש צבאו דרך ים כספי לכיבוש החוף הפרסי של הים הכספי ב – 442 כלי שייט ועליהם – 22,000 חיילים רגליים ו – 5,000 ימיים. ל"מסע הפרסי" יצאו ס"ה – 106,000 איש.

28 יולי. צי צבא רוסיה מגיע למפרץ אגרחאן (כ – 200 ק"מ צפונית לדרבנד) וחייליו יורדים לחוף.

Бронеvский С.М. Исторические выписки о сношении России с Персией, ...СПб., 1996 ст. 67.

פטר הגדול קיסר רוסיה (1721 – 1725) 1722 - 1725

1722

21 אוגוסט. מושל דרבנד אימם קולו – באק, בראשם קהל דרבנד מקבלים את פניו של פטר הגדול כקילומטר צפונית לעיר.

23 אוגוסט. פטר הגדול נכנס לדרבנד דרך שער קירכלר.

החל מ – 29 אוגוסט. פולקוויניק א.ט. יונגר, מפקד גדוד ניזוביה-דרבנד מושל בדרבנד עד שנת – 1731.

23 אוקטובר. דרבנד מותקפת משני צידיה בידי כוחות דאוד באק ואיסמי, אך אש תותחי העיר

והייליו מרחיקים את התוקפים. ב 24 באוקטובר דאוד נסוג מדרבנד ואיסמי ב – 27 בחודש.

РГАДА Ф. Кабинет Петра I. Отд. 2. Кн. 64. л. 1009 об.

15 נובמבר – נאיב דרבנדי אימם – קולי – באק התנצר יחד עם אנשיו.

РГАДА. Письмо А.Т. Юнгера А.В. Макарову. 1722 ноября. 15.

עם הכיבוש הרוסי לפחות חלק מהאדמות שהיו בבעלות התושבים (ככל הנראה מתנגדי שלטון רוסיה במקום) אשר הוגלו לעיר אסטרחאן, עברו לבעלותו של הקיסר פטר הגדול כפי שרואים בדוחות מפקד המבצר אלוף משנה יונגר.

РГАДА Ф. Кабинет Петра I. Отд. 2. Кн. 64. л. 1012 – 1012 об. л. 1024.

קטע ממפת ווילבוא, קצין חיל הים הרוסי ב"מסע הפרסי" בפיקודו של פטר הגדול קיסר רוסיה.

A - העיר דרבנט (על חוף הים הכספי).

B - כפר גידי (גיד - שם גנאי לישראל ברוסית).

(מרחק בין A - דרבנד ל B - כפר "היהודי" כ - 4.5 ק"מ.)

C - כפר אבסובה,

D - כפר רוקלי.

E - סדמיס.

РГВИА ф. 349. Оп. 12. Д. 1969.

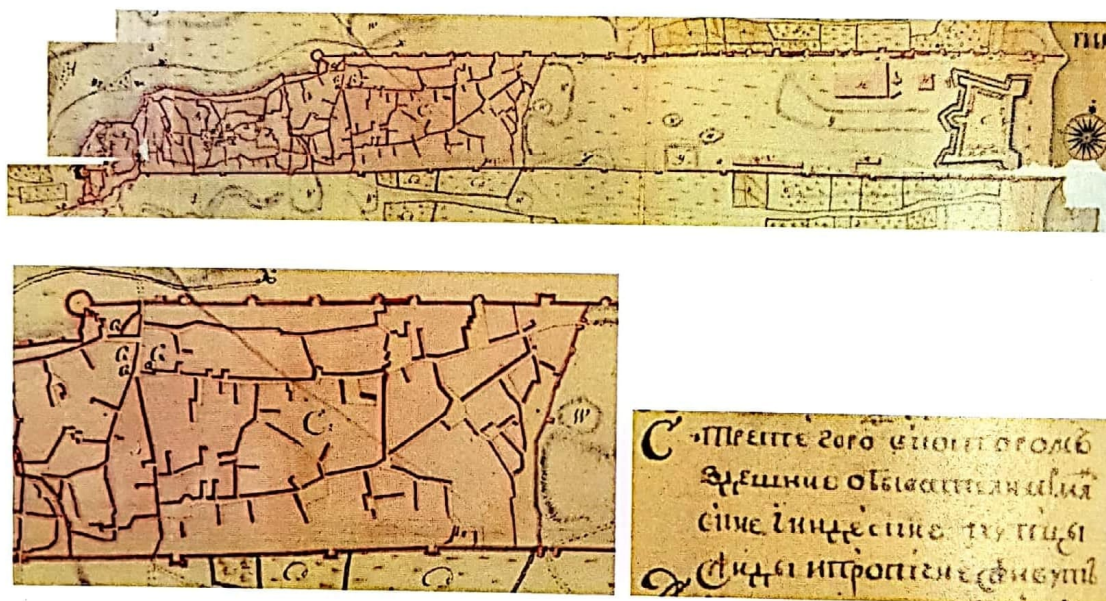
1731 – 1722

בדרבנד מוצבים 2,576 חיילי צבא רוסיה.

Зевакин Е. С. Прикаспийские провинции в эпоху русской оккупации 18 века. Исследования и изучения Азербайджана Баку 1927 г.

Известия общества

מפת דרבנד (על חוף הים הכספי) בתקופת שלטון פטר הגדול קיסר רוסיה בנסיכות דרבנד.

С - בחלקה השלישי של העיר תושבים מקומיים, סוחרים ארמנים, הודים, יהודים ועוד. (מתוך הנספח למפה).
РГВИА. Ф.349\12\1957.

1723

15 פברואר. יונגר, מושל דרבנד, מחרים שדות מתושבי דרבנד (אשר הוגלו לאסטרachאן), לטובת הקיסרות.

22 אפריל. אנשי איסמיי סולטן ממוט מקסים (מחסום) ומקסיוט (מסהוד), מעל 2,000 איש הגיעו סמוך לחומות העיר והבריחו מעל ל-2,000 כבשים ול-20 תושבי דרבנד שנתפסו בשדות ערפו ראשים.
4 יולי איוון פרא, מומחה צרפתי ליין מגיע לדרבנד.

15 ספטמבר. (לאחר רצח חיילי רוסיה בידי אנשי הכפר מיטגי) ... מיטגו(מטגי) ומרגו(מרגה).
РГАДА Ф. Кабинет Петра I. Отд. 2. Кн. 64. л. 1012. 1017. 1025., 1026 об.

3 דצמבר. צו - "לצרכי עבודות תחזוקה בדרבנד לשלוח (לעיר) 2,000 איש מצ'רקאס".
СРНО т.11. СПб 1873. Ст.525, 526.

1724

יולי. נחתם הסכם עות'מניה – רוסיה על הכרה בזכותה של רוסיה על השטחים הכבושים לאורך חוף הים הכספי.

נובמבר. בעקבות מדיניות שלטון רוסיה נמצאים בדרבנד מעל ל 200 חצרות ארמנים.

Эзов Г.А. Сношения Петра Вкликого с армянским народам. Документы. СПб.1898. ст.391, 406, 407.

24 דצמבר. " מרשט (עיר) הטובים יצאו ... המעט שנשארו הם מעוטי יכולת ... ג'ידי (יהודים) 75 איש גרים עם נשותיהם וילדיהם ובתיהם. ס"ה ארמנים, הודים וג'דים 150 איש." РГАДА. Рапорт Матюшкина из книги прошений и писем 1725 года из Кабинета Петра I.

קטרינה ה - 1 קיסרית רוסיה 1725 – 1727

1726

28 מרץ. " 5,000 קוזקים שנשלחים לדרבנד כל שנה לעבודות עירוניות - לא לשלוח יותר, אין מהם תועלת." СИРИО. т.55. СПб. 1886. Ст. 147, 149.

21 אוקטובר. הגנרל דולגורוקי(מצבא רוסיה בדרבנד) מודיע לפיקוד שלדעתו יש לתת אישור לתושבים בעלי הקרקעות שבקרבת דרבנד להתיישב בכפריהם.

СИРИО т.56. СПб. 1887. Слушания донесений полученных в коллегии иностранных дел из Персии. с.416, 417.

24 דצמבר. צו ממשלתי מעלה את מושל דרבנד, יונגר לדרגת בריגדיר (ראש החטיבה). СИРИО. т.56. СПб. 1887. №256. Протокол Верховного Тайного Совета. 20 декабря 1726 г. ст. 554.

1727

26 אפריל. צו ממלכתי לגירוש היהודים מרוסיה.

Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое. Том 7. 1723-1727. СПб., 1830. с. 728.

17 מאי. נפטרה קיסרית רוסיה ייקטרינה ה-2.

נפטר האימם – קולי – באק, מפקד כוחות השיטור המקומיים בנסיכות דרבנד. במקומו מונה בנו, בן ה-9, מוחמד – חוסיין. פולקובניק (אלוף משנה) סופי – באק, אחיו של אימם – קולי – באק, ממלא את מקום אחיינו בן ה-9 בתור מפקד יחידת שיטור בנסיכות דרבנד.

סופי – באק מונה לתפקיד סגן מושל דרבנד.

Материалы для новой истории Кавказа, с 1722 по 1803 годы. П.Г. Буткова. Часть первая. СПб. 1869. с.98.

פטר ה-2 קיסר רוסיה 1727 – 1730

1728

"ארמנים וג'ידים חייבים בציוויו של זהוד חאן לשאת על החזה (של הבגד עליון) תלאי צהוב לסימן כדי שלא יברכו אותם מוסלמים לשלום". - גרבר, קצין בצבא רוסיה

"ג'ידים גם נמצאים במקומות שונים בארצות האלה, לדוגמא, בין כיטגים(שבטים צפונית לדרבנד), שירון, רוסטאו וקובה ו... הם מדברים בשפתם של ארצות מגוריהם ורבניהם מבינים גם את השפה העברית. בשמכי (בירת שירון) אחדים עוסקים בסחר. אחרים מתפרנסים מחרישת האדמה ומבקר. אלה שחיים בין הכיטגים, בפקודתו של אוסמי (נסיך כיטגי) יחד עם בני עמים אחרים משרתים בצבא. כמו הארמנים גם הם משלמים מיסי יתר. חוץ מזה משתמשים בהם לעבודות קשות שלא ניתן לחייב בהן מוסלמים. מרוב מיסוי לא משאירים להם יותר מאשר למחיה בסיסית. בדרכים, שהם פוגשים מוסלמי עליהם לרדת מהסוס. מותר למוסלמי להכות אותם אך לא להרוג, ללא זכות להתלונן.

הם סוברים שרובם משבט יהודה ואחדים מבנימין, אך לרוב לא יודעים לאיזה שבט שייכים. קודם הם היו רבים אבל התנכלויות של המקומיים לא מאפשרת להם להתרבות. דרך אגב בכפריהם מנהיגים אותם ראשי יישוביהם."

Гербер И.Г. 1728. Известия о находящихся с западной стороны Каспийского моря... Октябрь, СПб. 1760. ст.305, 306.

1730

מוחמד – חוסיין בנו של האימם – קולי – באק, אשר קיבל את פניו של פטר הגדול ומונה למפקד כוחות השיטור בנסיכות דרבנד, הוכרז כחאן.

Материалы для новой истории Кавказа, с 1722 по 1803 годы. П.Г. Буткова. Часть первая. СПб. 1869. с.98.

אנה קיסרית רוסיה (1730 – 1740) 1730 – 1735**1731 – 1733**

מושל דרבנד - מ. מ. בריהטינסקי.

Чекулаев Н.Д. Управление Дербентским гарнизоном. 1722 – 1735. Вопросы истории 2009. Москва. с.161.

1732

"זן הגפנים בנסיכות דרבנד קרוב יותר לזן הריין, לכן לא צריך להזמין כורמים מהונגריה אלא מאזור הריין (גרמניה)".

Полиевктов М.П. Проект ... в 18 в. ... Материалы по истории Грузии и Кавказа. Тбилиси 1937. ст.264.

1733

מושל דרבנד - נ.י. סטופישין.

1733 – 1735

מושל דרבנד - י. מ. לומן.

Чекулаев Н.Д. Управление Дербентским гарнизоном. 1722 – 1735. Вопросы истории 2009. Москва.ст.161.

1734

"שירון (מחוז) כולל דרבנד מרושש ומרוקן, אין חיים באף כפר ובמקומות שהחלו להתאסף (אנשים) הם חסרי בהמות ולחם וניזונים מעשב. כל אוכלוסיית שמכי ודרבנד ברחה להרים"

АВПР ф.Сношение России с Персией. 1747 л 1., л. 52. л.5, л. 199.

1735

27 אוקטובר. צבא רוסיה נסוג מנסיכות דרבנד על פי דרישת נדיר שליט פרס.

נדיר שאה פרס 1735 – 1747

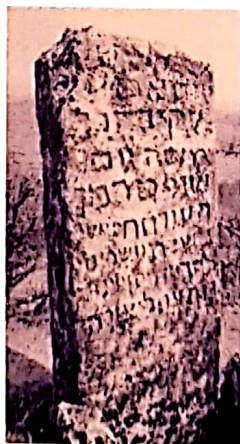
1735

נובמבר. דרבנד תחת שלטון פרס.

1736

8 מרץ. נדיר הוכתר לשאה. (שליט פרס)
 "עם עלייתו של נאדיר שאה לשלטון (1736–1747) נצלו יהודי פרס וניתנה להם הפוגה מן האיום בחיסול גופני ורוחני שרבץ עליהם."
 וו.י. פישל. פעמים-6 עמ' 23.

"נדיר שאה מטיל על אחיו איברהים – חאן את משימת הבניה של הארמון, מבצר, בניין האוצרות ומבני קבורה בדרבנד." מחטי – חאן אפשר, מונה לשליט שירון, נסיכות דרבנד ובקי.
 100 חצרות (משפחות של מורדים) מדרבנד לאחר דיכוי מרד בשלטון, הוגלו לעיר המדן.
 Арунова и Ашрафян с.139. 129. 188. 188.

עם נוסח -

התצ"ח (1738) ב"ג'והוד בולג" מופיעה מצבה
 זה אבן של עקיבה בר משה יום שנפטר מן העולם חמישי בשבת עשרים לחודש ... שנת התצ"ח
 ליצירה
 רשימת מצבות.

הת"ק (1739)

תאריך על מצבה סמוך ליישוב מוגרטי.
צ'ורני. עמ' 92

1740

(נדיר שאה), בניגוד בולט לקודמיו, גילה מידה מפתיעה של סובלנות כלפי לא מוסלמים. הוא העסיק מדענים וחכמים נוצרים ויהודים מאספהאן, במפעל ראוי – לציון של תרגום התנ"ך, שהוחל בשנת 1740.
ו.ר. פישל. ע פעמים-6 מ' 24.

התק"א (1741)

תאריך על מצבה סמוך ליישוב מרגא.
צ'ורני. עמ' 91

התק"ב (1742)

תאריך על מצבה בבקעת היהודים, סמוך ליישוב מג'ליס.
צ'ורני. עמ' 68.

בקעת היהודים אשר ליד מג'ליס, כ – 35 ק"מ צפינית – מערבית לדרבנד, מוכרת בשם "דראי גתתה".
א.י.

"... בכל פרס מחסור בתבואה, ... את תושבי דרבנד זכרים ונקבות מכים בפומבי ודורשים מהם מזון ששדותיהם לא נתנו וכתוצאה מכך רבים מהם נמלטו ..."
АВІР ф.Сношение России с Персией. 1742 д.5, ч. 2 л. 308.

22 אפריל. נדיר מצווה על השיעים לקבל את הסונה.
יולי. השאה מקים מחנה סמוך ליישוב המידי (כ – 18 ק"מ דרומית-מערבית לדרבנד) ומטפל במגפת דבר שפוגעת בחייליו.
אוגוסט. השאה כובש את יישובי נחל סמור לאורך כ – 230 ק"מ מערבית לחוף הים. שליט קזיקומוך נכלא בדרבנד.
ספטמבר. השאה בראש צבאו כובש את שטחה של רצועת החוף לאורך כ – 140 ק"מ צפונית לדרבנד.
אוקטובר. השאה מתמקם במחנה חורף כ – 65 ק"מ צפונית לדרבנד.

נובמבר. השאה תוקף כפרים במעלה נחל דרוג.
טובלים (שמם של יושבי האזור) רבים ביקשו חסות מרוסיה.
בדרבנד (מרב מיסוי) לא השאירו לתושבים גם זרעים.
АВПР ф. Сношение России с Персией. 1742 д.5, ч. 2 л. 308.

2 דצמבר. צו לגירוש היהודים מכל רחבי
רוסיה.
Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое. Т. 11. 1740-1743. СПб., 1830. с. 727-728.

1746 - 1743

מלחמת פרס – עות'מניה. (תורכיה).

1744

קיץ. " בשנה הנוכחית לא היו עבודות חרישה לכל דרבנד"
АВПР ф.Сношение России с Персией. 1744 д.4, л. 149.

1745

בדרבנד בפקודת נדיר נבנה ... ב"עיר היוונית" (עיר תחתית) קרבן סראי
(אכסניה).
Арунова и Ашрафян с.244.

בתקופת נדיר שאה נבנת תעלת מים ממי נהר סמור לדרבנד.
Козубский Е. с. 266.

1747

מאי. נדיר שאה חוסל על ידי אנשי חצרו.

אוכלוסיית שמכי ודרבנד נמלטים להרים ...

АВПР ф.Сношение России с Персией. 1747 д.5, л. 199.

"אזור שירון עד לדרבנד כולו מרושש ומרוקן, אין חיים באף כפר, במקומות אחדים החלו התאספויות אך גם אלה ללא משק וניזונים מעשבים."

АВПР ф.Сношение России с Персией. 1747 д 1., л. 52.

חוסיין חאן (נסיך) דרבנדי 1747 – 1759

1747

חוסין חאן (בנו של אימם קולי באק) מפיל את שלטונו של גאסני חאן דרבנדי (מינוי נדיר השאה) ומשתלט על נסיכות דרבנד.

תקי"ח (1758)

ב"ג'והוד בולג" מופיעה מצבה עם נוסח -

על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה מים ביו ש שנפטר אברהם קרא בר יצחק ביום רושאן בשבת בתשה באיו בעשרה בו הלך לקבו לקבורה שנת ה' תקי"ח צ'רני. עמ' 287.

פטח עלי חאן דרבנדי 1759 – 1789.

אחרי מות נדיר שאה, במזרח קווקז, תוך זמן קצר בין נחל דרווג לנחל קורה נוצרות כ- 18 נסיכויות.

"... חוסיין עלי חאן (אביו של פטח עלי חאן) רצה להכיר לבנו את מעשיו הצבאים והפוליטיים ולכן נתן לו משימות שונות. ...היה חביב ואוהב צדק, ... לא שחק בחיי אדם, נדיב אבל מחושב, חיצוניותו, התנהגותו והתבטאויותיו היו משכנעות כל אחד לכבדו ... היה בריא, נראה די מלא וחיצוניות לא רעה, הנטייה לנשים הייתה לפעמים יתר על המידה, האכילה הרבה הפכה לאחד מהגורמים עיקריים שזירזו את מותו."

Искендер – Бек – Гаджинский. Жизнь Фат-Али-хана Кубинского. Кавказ. 48, 49. Тифлис. 1847.

1759

עם כיבוש דרבנד, פטח עלי חאן עובר להתגורר במבצר דרבנד, וזוכה לתואר חאן דרבנד.

בימי שלטון פטח עלי – חאן על העיר דרבנט (דרבנד) וגם הכפר הזה ("ג'והוד בולג") נמצא תחת מחסו, הייתה מריבה ליהודי הכפר אבא – סבא (כוונה ל"ג'והוד בולג") עם יושבי הכפר הסמוך בגלל חלקת אדמה גדולה והחאן המושל חרץ משפטו לטובת היהודים, בתתו ליהודים שטר – קנין להיות האדמה הזאת ל הם לאחוזת עולם, השטר – מקנה הוא עד היום שמור בידי קהלת ישראל אשר בדרבנט (דרבנד).

ר' יעקב במ"ו יצחק דרבנדי. תולדות יהודי דאקיסטאן המדאים. ירושלים. תרנ"ד. (1894). עמ' 9.

"... ובאו ונתישבו בכפר אחד אשר קראוהו בשם אבא-סבא, בהרחק שבעה ווערסט (וורסטא מידת מרחק רוסי - 1.0568 ק"מ) מדרבנד לפאת דרומית בין ההרים, באמצע המאה השמונה עשרה לס"ה בהשתדלות פעט-אלי כאן מדרבנד " צ'ורני. עמ. 40.

1760

"סולטן (דרבנדי) מתמנה ע"י שאה פרס וניתן לו שלטון לא רק על דרבנד אלה גם על אזור מיושקוור, ניזעבד, שברן, רוסטאו, ספיצברמק. גם תושבי קובא ותבסרן היו מחויבים לו. התושבים (בדרבנד) מהם ניתן לגייס 1,000 פרשים ו – 2,000 איש רגליים . "

Гербер И.Г. Сочинения и переводы к пользе и увеселению служащие. Сентябрь, 1760 г. С. Петербург при Императорс. Академии Наук. Ст. 201. 202. 203.

התקכ"ג (1763)

"ס' מעשה ניסים של האר"י ז"ל, כתב יד נכתב בכפר אבא סאווא הסמוך לדרבנד ע"י הצעיר מישאל בכה"ר יוסף בשנת ה'תקכ"ג ח' לחודש תמוז, זה הכתב יד מצאתי בקובא אצל ישראל אחד שמה". צ'ורני עמ' 120.

התקכ"ז (1767)

תאריך על מצבה סמוך ליישוב סלק. צ'ורני עמ' 86.

1774

מ-20 ינואר עד ל-4 פברואר. ס. ג. גמלין איש אקדמיה רוסי, נוכח בדרבנד.

250 משפחות יהודיות חיות באזור מג'ליס כ-35 ק"מ צפונית-מערבית לדרבנד.

Гмелин С. Путешествие из Баку в Дербент. СПб. 1784. ст.88., 100.

יוני או יולי. אוסמי (אוצמי) עם צבאו מנסה להשתלט על דרבנד אך כוחות צבא דרבנד בפיקודו של אדג'י – באק מאלצים אותו לסגת.

"במהלך 9 חודשים דרבנד מצד דרום נמצאת במצור צבאו של אוצמי שרושש את כל הסביבה והשדות."

Материалы для истории Кавказа П.И. Буткова. ч.2. СПб 1869. гл. 72. ст. 19.

1775

מרץ. צבא רוסיה (יקטרינה השני קיסרית רוסיה, בשנות 1762 – 1796) מגיע לעזרתו של פטח עלי חאן, ומפזר את כוחות אוצמי, מסיר את המצור וממקם בדרבנד כ-900 חיילים בפיקודו של רב סרן פ. קרידנר. СИРИО т. 135. д. № 2720, стр. 435-438.

1776

אביב. כוחות צבא רוסיה עוזבים את דרבנד.

Материалы для истории Кавказа П.И. Буткова. ч.2. СПб 1869. гл. 75. ст. 29.

סחיר-נז נישאת לפטח עלי חאן.

АКАК т.6 ч.2.

1778

סחיר-נז אשת פטח עלי חאן דרבנדי, עם הולדת הבן שייח' עלי מקבלת מעמד אשת חאן.

Фонд ВУА. 846. № 16. Арх. номер 18474. ч. 2. л. 53. об.

1784

באוגוסט פטח עלי חאן דרבנדי כובש את העיר ארדביל וסביבותיה וממנה את אנשיו לראשי השלטון בעיר ובסביבה.

Материалы для истории Кавказа П.И. Буткова. СПб 1869. гл. 114. ст. 141.

1789

29 מרץ, פטח עלי חאן דרבנדי הולך לעולמו ונקבר בנסיכותו בעיר בקי (בקו).

שיח' עלי חאן דרבנדי 1791 – 1796

לאחר הקדנציה הקצרה של אחמד חאן ה-2 (1789 – 1791), בנו הראשון של פטח עלי חאן דרבנדי, על כס נסיכות דרבנד עולה בנו השני של פטח עלי חאן, שיח' עלי חאן בהייתו בן 13.

שיח' עלי חאן דרבנדי. (יוחסין)

АКАК т. 6. ч.2.

Бакунина В.И. Персидский ... Русская старина. 1887.

Бутков П. Г. тл. 55, ст. 249.

Дубровин Н. Поход в Персию в 1796г. В.С.2 с.194).

Историческое известие. июнь 1796.

גריז (אזריה), יישוב בגובה כ- 2170 מ', כ- 50 ק"מ מערבית לקובא. גריז, בית העלמין הקדום. (צילום 17.8.11)

"כפר גריז מקום מגורי קבע של סחירנו אמו של שיח' עלי חאן דרבנדי."

Раджицкий И.Т. Историческое известие .. Отечественные записки. №88. август 1827. ст 268.

"בהייתו בן 15 ניהל חאן את מעשיו על פי עצות אמו ודודו."

Дубровин Н. Поход в Персию в 1796г. Военный сборник. 2 с.194.

1796

מחוז דרבנד מנוהל בידי חדיר באק. במחוז הכפרים הבאים:

1. סבנווה. 2. פרמשקי. 3. ג'לגם. 4. ג'גוט קנט. 5. אבסווה. 6. רוקל. ס"ה 265 בתים.

Описание Владений Дербентского, ... майора Сереброва ... в 1796 г. РГВИА ф.ВУА. д.18474 тл. 18-20.

תחת שלטון שיח' עלי חאן דרבנדי נמצאים: דרבנד ובה ה- 2,180 בתים, נסיכות דרבנד ובה ה- 780 בתים, העיר קובה ובה ה- 400 בתים, נסיכות קובה, כ- 5,000 בתים, אזור סליין כ- 3,000 בתים.

ЦВИА. ф.846. оп.16. арх. номер 18474 ч.1.ст. 36, 37, 39, 41 -46, 81, 82.

דרבנד. במבצר שני מבנים. בחלק שהוא בעצם העיר המבנים הם דו - קומתיים. שני בתים של החאן, 15 מסגדים, אחד מהמסגדים היה כנסיה ארמנית שהפכה למסגד. כנסיה ארמנית, קרוון - סאראי (אכסניות) - 6, חנויות - 500, בית מטבעה - 1, בתי מלאכה למשי - 30, בתי מלאכה לנייר - 115. בתי פרסיים - 2,096 וארמנים - 93. החלק התחתון של העיר - ריק. בסביבת דרבנד גינות ופרדסים, ... (עם גידולי) - ענבים, רימונים, ענבי יין, ערמונים, אפרסקים, כבושים, שקדים, אגסים, תפוחי עץ, שזיפס, דובדבנים. לדרבנד שייכים 15 כפרים ... ס"ה עם תושבי דרבנד 10,000 נפש. נמל דרבנד מסוכן והעמסת הספינות שם קשה ואיטית. דרבנד עשירה בסחר במרנא (צמח להפקת צבע לבדים ואריגים).

Бутков П.Г. Выдержки из "проекта отчета...." ст.202 - 203.

בדרבנט (דרבנד) נמצאים 2,090 שיעים וסונים, 90 ארמנים.
 במחוז דרבנט (דרבנד) הכפרים הבאים: 1. סבנובה, 2. פרמשקי, 3. דג'לגן, 4. דג'וגוט קנט (ישוב יהודי),
 5. אבסבה, 6. רוקל. סך כל הבתים בכפרים 265.
 ЦВИА. ф.846. оп.10. арх. номер 18474 ч.1. ст.35, 36.

במחוז דרבנד נמצאים הכפרים הבאים.
 1. סבנובה, 2. פרמשקי, 3. ג'לגן, 4. ג'והוד קנט, 5. אבסבה, 6. רוקל. סך כול הבתים בכפרים 265. במחוז
 הזה גידול הדגנים הוא בינוני אבל הפרדסים בו רבים.

מחוז אולוסוי מנוהל בידי נאיב דרבנט והכפרים בו: 1. אלברר, 2. יילורי אלברר, 3. מולל קנט, 4. בייתלר,
 5. דרבנט קלא, 6. קורל, 7. זדיין מרושש, 8. אורוג'בה, 9. אחאדולגו, 10. אוסטדצ'לי. סך כל הבתים.
 Серебров А.Г. Историко-этнографическое описание Дагестана 1796. РГВИА. ф.846. д. 18474. ч.1.

13 אפריל. "בעיר קיזליהר, במטה הקדמי של צבא רוסיה (230 ק"מ, צפונית לדרבנד בהכנה לכיבוש דרבנד)
 נמצאות 4 חטיבות: 1 - בפיקודו של גנרל סרגאי אלכסייביץ' בולגקוב, 2 - בפיקודו של גנרל-מאיוור אלכסנדר
 מיכאילוביץ' רימסקי-קורסקוב, 3 - בפיקודו של גנרל-מאיוור בניגסון, 4 - בפיקודו של בריגדיר אפרקסין, ...
 ויחידה בפיקודו של גנרל-מאיוור פלטוב. ... ס"ה במבצע (לכיבוש דרבנד) השתתפו 30,000 אנשי צבא
 בדרך לכיבוש דרבנד, כ - 20 ק"מ צפונית למבצר דרבנד, גנרל זובוב (מפקד הכוחות) מפצל את כוחות
 ההתקפה.

Бутков П.Г. Материалы ... ч. 2., СПб 1869 г. ст. 570- 579.

סורכי חאן קזיקומוך (נסיך של נסיכות סמוכה לנסיכות דרבנד) מסייע לכוחות צבא רוסיה במציאת דרך המקיפה
 את דרבנד ממערב בהרים ויערות תבסרן על מנת להגיע ולתקוף את דרבנד מדרום.
 Броневский С.М. Исторические выписки ... М.1823.ст.136. л.222 об.

28 אפריל. גנרל-מאיוור סבלייב התמקם כ- 18 וורסט (כ - 18 ק"מ) צפונית לדרבנד.
 29 אפריל. מכפר מחמד קלה, גנרל בולגקוב עם חלק מהכוחות נשלח דרך הרים לתקוף את דרבנד מצד דרום.
 30 לחודש אחד מהכוחות חוצה את נחל דרווג ומגיע למקום חמאי די.
 3 מאי. עם התקרבות כוחות צבא רוסיה בפיקודו של גנרל-מאיוור ס.א. בולגקוב (אשר עקפו את הר ג'לגן
 ממערב כדי לתקוף דרבנד מדרום) בדרך לדרבנד (מדרום לצפון).
 כאן משמאל (במערב) על הר עצמו ישנו כפר ג'ידי (יהודי) נטוש בגלל התקרבות כוחות הצבא (רוסיה) לדרבנד.
 10 מאי. ההפוגה בעיר נמשכת ...
 ... חמישה מהתושבים (של דרבנד) זינקו משער המבצר ... (ו)הכריזו על תבוסתם וביקשו רחמים. ...
 הביאו מפתחות המבצר ... שיח' עלי חאן הגיע עם אנשיו למחנה (של
 זובוב).

Бутков П.Г. Материалы ... ч. 2., СПб 1869 г. ст. 570- 579.

קטרינה ה - 2 קיסרית רוסיה (1762 – 1796) 1796

1796

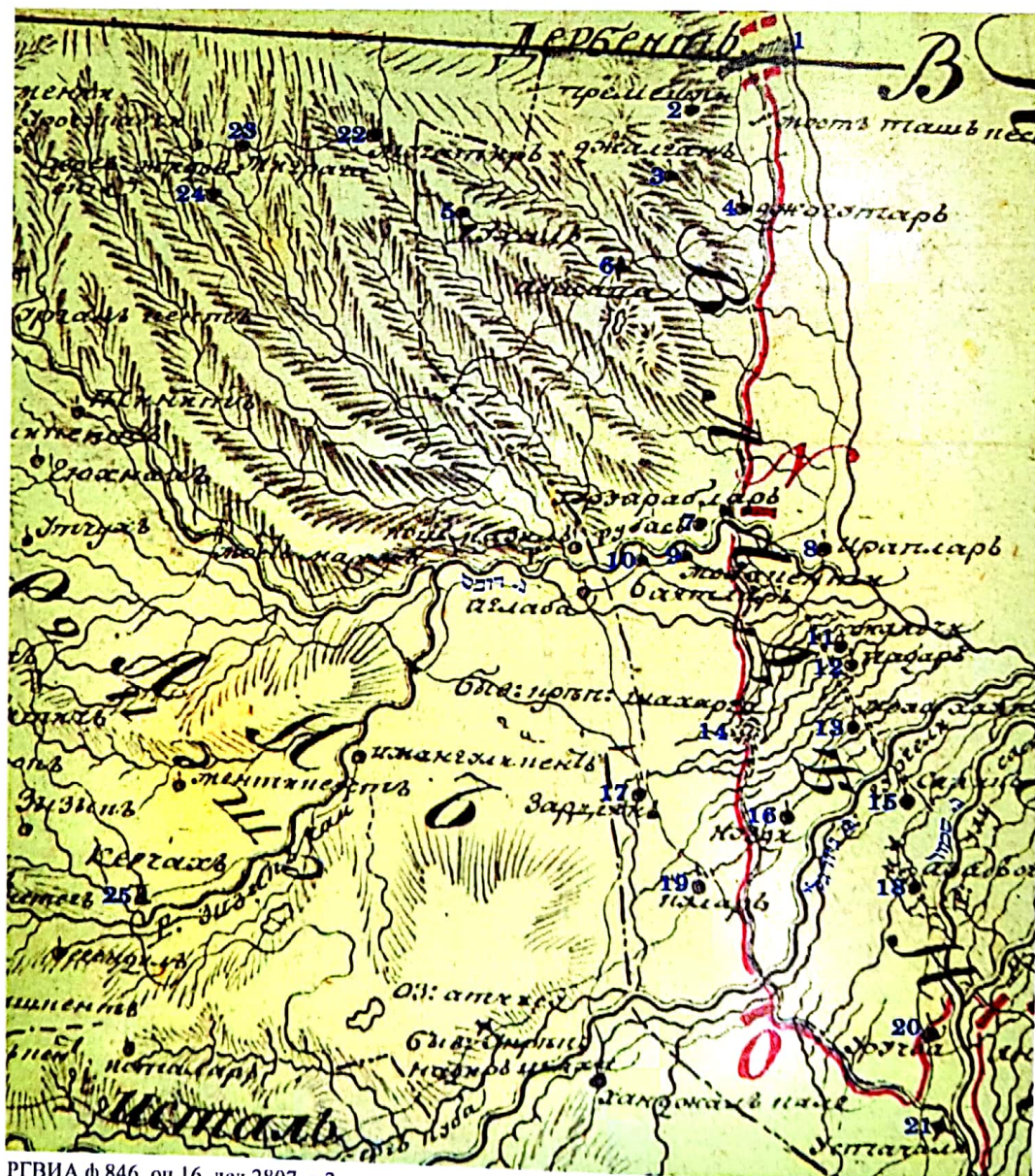
11 מאי. גנרל וו. זובוב (1781–1804) כובש את דרבנד.
 18 מאי. אנשי צבא רוסיה כולאים 10 באקים (המיוחסים): אימם – קולי – בק, אחמד – בק, זולפוקר – בק, עלי – מורד – בק, איברהים – בק, מחמד – גסן – בק, גצ'י – תגיר, גצ'י – אלג – קולי, מירזה – אסקר, אבי. (ב – 25 במאי הם נשלחו לעיר אסטרחאן ומשם לעיר סרתוב).
 Бутков П.Г. Материалы ... ч. 2., СПб 1869 г. ст. 386.

24 מאי. לאחר שבועיים של נוכחות בדרבנד ... כוחות צבא החלו לנוע לעיר בקו, ועמם שיח' עלי חאן תחת משמר רב סרן סרברוב (ג'ולפינסקי).
 19 יוני. שיח' עלי חאן נמלט מהשבי לעיר קובא ומשם להרים ...
 18 אוגוסט. גנרל בולגקוב עם כוחותיו מתקרב לעיר קובה וממקם מחנה ליד כפר ג'ידי (יהודי).
 Ил. Радожицкий. Историческое известие о походе российских войск в 1796 году в Дагестан и Персию под командованием графа Валериана Александровича Зубова. Отечественные записки, Часть 31. № 88. 1827.

ישובי נסיכות דרבנד על קטע ממפת תנועת כוחות גנרל וו. זובוב ב"מסע פרסי" שנת 1796:

- 1 - דרבנט (דרבנד), 2 - פרמשקי, 3 - ג'לגן,
- 4 - דג'גוטר – נטוש בתרגום משפה תבסרנית, (לאום מחוז תבסרן מערבית לדרבנד).
 Шамхалов А. С. Главный специалист "ЦГА РД".
- (צבא רוסיה בדרך לדרבנד מדרום) "כאן משמאל על ההר עצמו ישנו כפר ג'ידי (יהודי)" ג'והוד בולג" נטוש בגלל התקרבות כוחות צבא (רוסיה) לדרבנד.
 Бутков П.Г. Материалы ... ч. 2., СПб 1869 г. ст. 574.
- 5 - רוקל, 6 - אבססה, 7 - ארבלר, 8 - ירפלר, 9 - מולקנט, 10 - בייטלר, 11 - בילידצ'י, 12 - פדר, 13 - מלאחליל, 14 - שחרגה, 15 - סליק, 16 - נוגדי, 17 - זרדיין, 18 - אזדוגלו, 19 - קלר, 20 - אורוצ'דה, 21 - אוסטצ'לי.
- קהילת ישראל: 22 - מוגרתי, 23 - מרגה, 24 - דיירייבני ג'ידוב (כפרים יהודיים, היום פנג'די), 25 - גרצ'וג.

קטע ממפת תנועת כוחות גנרל וו. זובוב ב"מסע פרסי" שנת 1796.

РГВИА ф.846. оп.16. дел.2807, л.2.

פאבל ה – 1 קיסר רוסיה (1796 – 1801) 1797 - 1796

1796

דצמבר. בפקודת פאבל ה-1, קיסר רוסיה (1796 נובמבר – 1801 מרץ) כוחות צבא רוסיה החלו בנסיגה מאזורי נסיכויות מזרח קווקז הכבושים.
Ил . Раджицкий. Историческое известие о походе российских войск в 1796 году в Дагестан и Персию под командою графа Валериана Александровича Зубова. Отечественные записки, Часть 31. № 88. 1827.

שיח' עלי חאן דרבנדי 1797 – 1806

1797

20 מאי. כעבור שעה לאחר נסיגת היחידה האחרונה בצבא רוסיה מדרבנד, יחד עם גנרל סביילייב עוזבים חסן – חאן עם אימו. שיח' עלי חאן חוזר לשלוט בדרבנד.

1798

9 פברואר. דיווח על פניית שיח' עלי חאן לגורם בממשל הרוסי בבקשה להשיב חלק מאנשיו שבשבי צבא רוסיה.
Бутков П.Г. Материалы ... ч.3.СПб 1869. с.308.

1799

14 פברואר. דיווח על תקיפת שטחי נסיכותו של שיח' עלי חאן ע"י סורחי חאן קזי-קומוך.
Бутков П.Г. Материалы ... ч.3.СПб 1869. с.312.

התקנ"ט (1799) ט"ז ניסן, (21 אפריל) ליל שלישי של פסח. ... בא סורכאיי חאן קזי-קומוך עם חילו בסתר אל הכפר אבסובו בליל שלישי של פסח ושלל את כל בתי ישראל ושרף באש, רובם נשחטו כצאן, נהרגו במיתות משונות, נדקרו בדקרים (קינג'לים), וראשיהם נכרתו מעליהם ופוזרו אחד הנה ואחד הנה. ילדים קטנים ויונקי שדים חיים מצאו עוד בתוך חרבות, אשר לא הנחו השודדים לאמותיהם לקחת אותם בשביה, יען כי ונאלצו לכלות כאסירים עד אור הבוקר, שלא יתגלה הדבר לחאן בדרבנד. מאה וחמישים בתים נלקחו בשבי לקזי-קומוך בממשלת חאן רישיון מקיורנסק ואלה אשר ברחו על נפשם באו לדרבנד אל השר שיח' אלי חאן בן פטח אלי חאן וביקשו להתיישב בדרבנד. ברישיונו נתיישבו אז בדרבנד במקום מיוחד אשר חלק להם השר בתוך העיר וגם עשה החסד עמם והשתדל

אצל השר סורכאי חאן, ששייב את השבויים. לא כולם חזרו בשלום מן השבי לדרבנד. רבים מהם נמכרו לעבדים ולשפחות, מלבד אשר נהרגו, ואלה אשר ברחו על נפשם מצאו מקלט בכפרים אשר בסביבות דרבנד. י. צ'ורני. "ספר המסעות" ס"ט פטרבורג. התרמ"ד. עמ' 41.

שייח עלי חאן דרבנדי מתיר לבני ק"ק "ג'והוד בולג" להתיישב בדרבנד

1 ספטמבר. בעקבות פנייתו של ש.ע.ח לשחרור אנשיו מהשבי הרוסי יוצא צו מלכותי לשחרור כל אנשי שייח' עלי חאן מהשבי.

1 сент. Высочайший рескрипт ген.-лейт. Кноррингу, данный в Гатчине. №15А, стр. извлечение старинного почерка: Согласно прошению Шейх – Али – Хана, отпустить в Дербент всех людей, дербентских выходцев по приложенной выписке ...
Бутков П.Г. Материалы ... ч.3., СПб 1869. ст.315.

.... – 1810 תקופת כהונתו של הרב הראשי לדרבנד והעדה הרב בניהו.

צ'ורני. עמ' 56, 57.

1800 – 1802

שלטון רוסיה מכריז על חסן (אחיו הקטן של שייח עלי חאן דרבנדי) חאן דרבנדי.

АКАК т.6. ч.2.

1803

אימאם – קולי - באק מונה ע"י שייח' עלי חאן למושל דרבנד.

1804 – 1813

מלחמת רוסיה – פרס.

1804

9 דצמבר. פרסום צו הסדר מעמד קהילות ישראל בשטחי רוסיה.

Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое. т. 28. 1804-1805. СПб., 1830. с. 731-737.

אלכסנדר ה - 1 קיסר רוסיה 1806 – 1825

1806

21 יוני. כיבוש דרבנד ע"י צבא רוסיה בפיקודו של גנרל גלזיינף (1751 – 1819).

10 ספטמבר. אלכסנדר הראשון חותם על צו העברת השלטון על דרבנד למכטי באק נסיך טרקי (שנפטר ב - 1830) במעמד חאן דרבנדי.

Козубский Е. 139.

כלל אוכלוסיית דרבנד כ - 9,000 נפש רובה מוסלמית ומעת ארמנים. ב - 59 בתי אב של ישראל חיים כ - 166 נפש (גברים בלבד).

רבני דרבנד בתחילת הישוב בעיר דרבנד במאה ה - 19, הם רב בניהו (לימים רב העדה), ואחריו רב אליהו בן משאל (כיהן עד 1845 כרב ראשי בדרבנד וכל מזרח קווקז).
צ'טרני. עמ' 56 – 57.

1806 – 1812

מלחמת רוסיה – עות'מניה.

1807 – 1873

תקופת פריחה כלכלית בקרב תושבי דרבנד בעקבות גידול ויצוא מרנה.

התקס"ח (1807)

ב"ג'והוד בולג" מופיעה מצבה עם נוסח -

ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחודש יום שנפטר חסד שמאל בר טוביה בישיבה של מעלה
ביום חמשי ... עשר ... לחודש תשרי בשנת התקס"ח
רשימת מצבות.

מרנה - צמח להפקת צבע. גידולם הנפוץ באזור היה לפרנסה מבורכת בקרב בני אבסו ודרבנד. תחילת יצוא צמח מרנה מדרבנד. (בעיקר לערי רוסיה דרך הים הכספי אל: אסטרachאן, קזן, ניג'ני נובגורוד).
Легкобытов В. СПб. 1836. ч.4. ст. 173.

1808

הצו האחרון הידוע ... בחתימתו של שיח' עלי חאן.

КУКХ ф.1018 оп.1.н.27 1808 (4 сент. 3 окт.) УКХ ст. 74. д.26.

1809

קצין העיר דרבנד - פולקובניק רייפין.

Козубский Е. ст.165.

1810 – 1848

תקופת הכהונה של הרב הראשי לדרבנד והעדה הרב אליהו בכ"ר מישאל מזרחי (1781-1848).
הלך לבית עולמו בשנת התר"ח ביום א' י"ט אלול "רשימת מצבות דרבנד". "אגרות ותעודות מארכיון הרב ר' יעקב בהרר" יצחק ז"ל. הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי. ירושלים, תשל"ד. עמ' 1.

1810

צבא רוסיה שולל את מעמד חאן, משיח' עלי חאן דרבנדי.
תושבי דרבנד: מוסלמים – 1,435 בתים, 3,953 נפש ממין זכר, ארמנים – 28 בתים, 56 נפש ממין זכר, ג'ידי (יהודים) – 59 בתים, 166 נפש ממין זכר. כלל בעיר – 1,522 בתים, 4,175 נפש ממין זכר.
История география и этнография Дагестана 17 – 19 вв. АН СССР. Вост. Литература. М. 1958. с.249, 250.

1811

מושל דרבנד פולקובניק (אלוף – משנה) אדרילנו. תחת שליטתו 790 משפחות – 4,740 נפש.

במקום ושמו מג'ליס גרים ג'ידי, עד - 200 בתים, מאמינים בחוקיהם ומחזיקים את רבניהם ובשאר הכפרים (של נסיכות אוצמי) אין להם מגורים.

Тормосов А.П. Выдержки из "Ведомости" 1811. ЦГВИА. ф. ВУА. д.18494. лл.1-2. черновик.

1812

נפוליון פולש לרוסיה כובש את מוסקבה אך לאחר חורף קשה נאלץ לסגת.

1813

אוקטובר. נחתם הסכם ג'וליסטן (כיום יישוב באזריה) בין נציג שלטון רוסיה - גנרל נ. פ. רטישייב לנציג פרס מרזה עבדל חסן-חאן - יועץ לענייני מודיעין מירזה עבדל חסן-חאן.

21.1.1814 - 8.11.1813

מגפת דבר בדרבנד הגובה 96 נפשות.

Козубский Е. ст.153 – 154.

התקע"ד (1813)

ב"ג'והוד בולג" מופיע מצבה עם נוסח -

לעשרים ואחד לחודש תשרי שנפטר מרדכי בר דוד לב(י) ת עולמו בשנת התקע"ד לפ"ק מרדכי חסד בישיבה של מעלה
רשימת מצבות.

התקע"ד (1814)

ב"ג'הוד בולג" מופיעה מצבה עם נוסח -

יום שנפטר אהרון בר מתתיה לבי(ת) עלמו ביום שבת והוא עשרים לחודש אב שנת תקע"ד לפ"ק
רשימת מצבות.

1815 – 1825

מושל דרבנד בוכוסטוב.

Козубский Е. ст.165.

התקע"ו (1816)

שד"ר(שליח דרבנן) מעי"ק (מעיר הקדש) צפת ת"ו ישעיה דוד זאב אשכנזי נמצא בדרבנד.
צ'ורני. עמ' 287 – 288.

התקע"ו (1816)

ב"ג'הוד בולג" מופיעה מצבה עם נוסח -

ביום שיבקש כהן רבי... איל בר רבי ישראל ביום ד בשבת ששה עשר לחודש טבת בישיבה של
מעלה שנת תקע"ו ליצירה
רשימת מצבות.

ב"ג'הוד בולג" מופיעה מצבה עם נוסח -

ורבים מישני אדמת עפר יקוצו אלה לחי" עולם ביום שניפטר מתתיה בר שלום בישיבה של מעלה
ביום ראשון בשבת שהוא תשע לחודש ניסן בשנת התקע"ח לפ"ק
רשימת מצבות.

התקע"ח (1818)

ב"ג'הוד בולג" מופיעה מצבה עם נוסח -

ורבים מישני אדמת עפר יקיצו ביום שיבקש החסד דוד בר אפשר ביום שני בשבת עשרים לחודש
אלול בשנת התקע"ח לפ"ק
רשימת מצבות.

התקע"ט (1819)

ב"ג'והוד בולג" מופיעה מצבה עם נוסח -

שנת התקע"ט לפ"ק
רשימת מצבות.

ב"ג'והוד בולג" מופיעה מצבה עם נוסח -

יום שנפטר נחמיה בר משה יום שלישי בשבת ששה עשר לחדש אייר שנת התקע"ט
רשימת מצבות.

התקפ"ב (1822)

ב"ג'והוד בולג" מופיעה מצבה עם נוסח -

יום שנפטר משה בן דניאל לבית עולמו ביום שני בשבת הוא שני לחדש ניסן שנת תקפ"ב לפ"ק
רשימת מצבות.

ב"ג'והוד בולג" מופיעה מצבה עם נוסח -

יום שנפטר מרדכי בר יהודה יום חמישי בשבת יום ששי לחדש נסן שנת תקפ"ב לפ"ק
רשימת מצבות.

ב"ג'והוד בולג" מופיעה מצבה עם נוסח -

ורבים מישי מדרמת עפר יקיצו יום נפטר חסד רב '.... אפרים יום ד בשבת שלש עשר לחדש ניסן
בשנת התקפ"ב לפ"ק
רשימת מצבות.

ב"ג'והוד בולג" מופיעה מצבה עם נוסח -

יום שנפטר חנוכה בן דניאל לבית עולמו ביום שבת קוד והוא לחדש אייר שנת תקפ"ב לפ"ק
רשימת מצבות.

התקפ"ג (1823)

ב"ג'והוד בולג" מופיעה מצבה עם נוסח -

אישע בר יוסף לבית עולמו לשבת עשרה לחדש שפט שנת התקפ"ג לפ"ק
רשימת מצבות.

1824

פירוק החומה הרוחבית המפרידה בין אזור דרבנד המאוכלס לעיר התחתית (העיר היוונית \ דוברי) הריקה
מבתיים.

Козубский Е. с.165.

התקפ"ד (1824)

ב"ג'והוד בולג" מופיעה מצבה עם נוסח -

.... יום שני בשבת כ"ד חדש סיון שנת התקפ"ד
רשימת מצבות.

ב"ג'והוד בולג" מופיעה מצבה עם נוסח -

... לבית בשבת שהוא שבעה לחודש טבת שנת התקפ"ה לפ"ק
רשימת מצבות.

ניקולאי ה - 1 קיסר רוסיה 1825 – 1855**התקפ"ו (1825)**

ב"ג'והוד בולג" מופיעה מצבה עם נוסח -

ורבים מישני אדם עפר יקיצו אלה לחיי עולם יום שנפטר התלמד בחור רחמי בן מכאל יום ראשון
בשבת כ"ט לחודש כסליו בשנת התקפ"ו לפ"ק
רשימת מצבות.

1825 12 אוקטובר – 4 פברואר 1826

מושל דרבנד – מאיור (רב סרן) פון אשברג.

Козубский Е. с.165.

1826

מושל דרבנד - גנרל בולגקוב.

Козубский. с.165.

1826 – 1827

בדרבנד מתמקמת החטיבת הצבאית "קיורינבקי".

Русский архив. 1885. ст.81.

1827

26 אוגוסט. ניקולאי הראשון קיסר רוסיה מצווה לגייס את הבחורים היהודים בגילאים 12 – 25, על מנת להסית אותם מדתם. בפועל חלק מהבחורים נלקחו בכח מהוריהם בגיל 7 וגויסו לצבא רוסיה ומשם מצאו מותם בגלל העדר יכולות פיזיות. רק משנת 1856 הבחורים היהודים גויסו כמו יתר אוכלוסיית רוסיה. Леванда В. О. Полный хронологический сборник законов и положений, касающихся Евреев, от Уложения Царя Алексея Михайловича до настоящего времени. 1649–1873 гг. СПб., 1874.

התקפ"ז (1827)

ב"ג'והוד בולג" מופיעה מצבה עם נוסח -
יום שנפטר בן פרץ ביום ה בשבת שהוא שנים עשר לחודש סיון שנת תקפ"ז לפ"ק
רשימת מצבות.

התקפ"ח (1827)

ב"ג'והוד בולג" מופיעה מצבה עם נוסח -
יום שנפטר החסד אלזר בן מרדכי ביום ראשון בשבת לחודש חשון בשנת תקפ"ח לפ"ק
רשימת מצבות.

1828

28 דצמבר. צו האוסר על קהילות ישראל יוצאות פולין להתאכלס ברוסיה.
Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Том 3. 1828. СПб., 1830. С. 1228-1229.

1828 – 1829.

מלחמת רוסיה – עות'מניה.

התקפ"ט (1829)

ב"ג'והוד בולג" מופיעות מצבות עם נוסחים -
.... בית עולמו שבעי בשבת ששי לחודש שבט שנת תקפ"ט לפ"ק
יום שנפטר אהרון בר יהודה יום חמישי בשבת שהוא יום ששי לחודש ניסן שנת תקפ"ט לפ"ק
יום שנפטר רפאל בר אלעזר בית עלם יום רבעי בשבת שהוא יום תשעי לחודש סיון שנת תקפ"ט לפ"ק
רשימת מצבות.

התק"ץ (1829)

ב"ג'והוד בולג" מופיעה מצבה עם נוסח -

יום שנפט ורוח מתתיה כהן בר שמאל כהן לבית עולמו יום שני בשבת חמישה עשר לחדש תשרי
שנת התק"ץ לפ"ק
רשימת מצבות.

התק"ץ (1830)

ב"ג'והוד בולג" מופיעה מצבה עם נוסח -

יום שנפטר שאול בר רבה יום ראשון בש כ"ט לחודש טבת שנת התק"ץ לפ"ק
רשימת מצבות.

1830

מראשית השנה ועד ל- 25 בדצמבר, מגפת כולרה פוקדת את דרבנד וסביבותיה.
בוצע מפקד אוכלוסין בדרבנד.

Козубский Е. ст. с.172. 181.

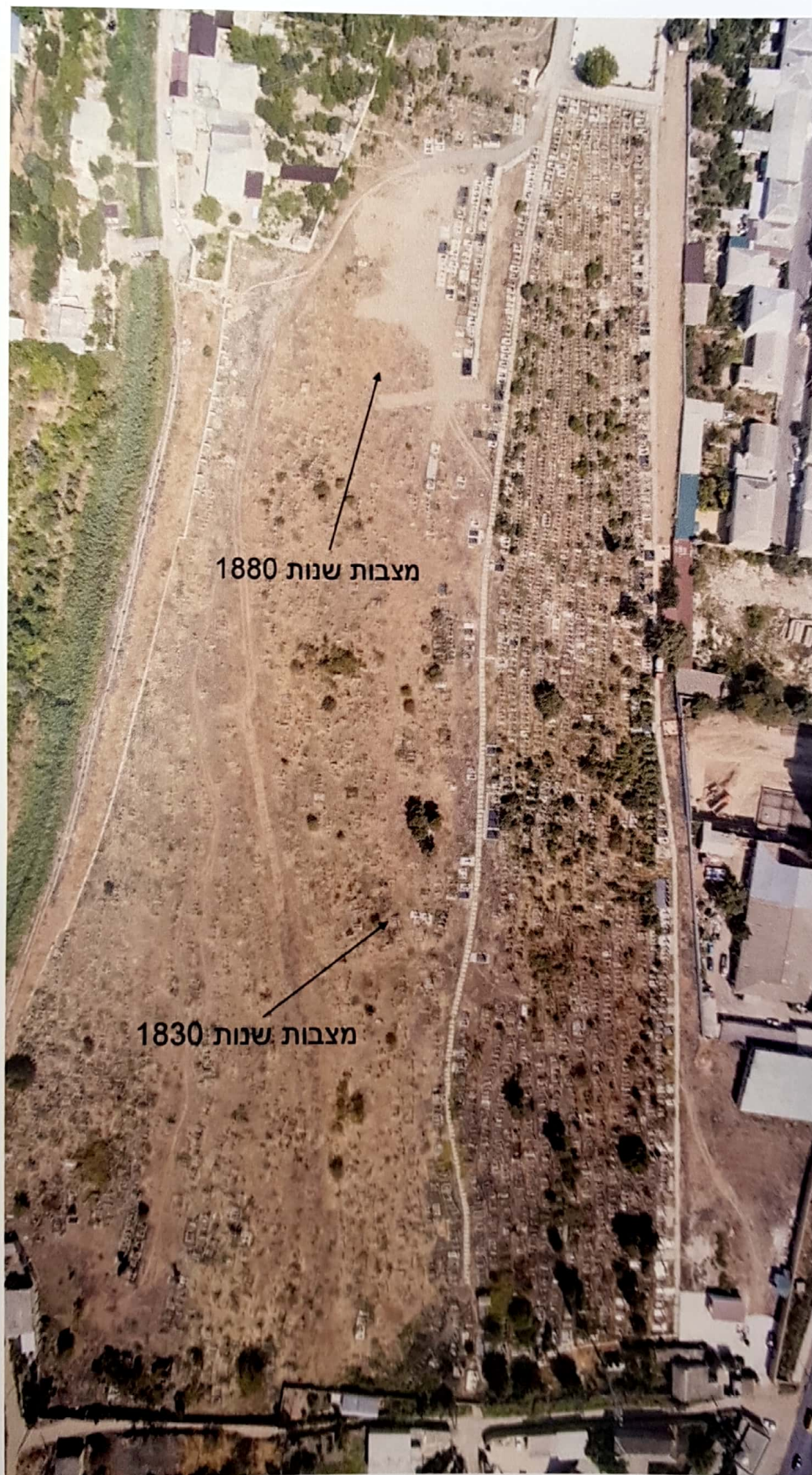
התק"ץ (1830)

בחודש אב 1.8 ק"מ דרומית לחומות העיר דרבנד נוסד בית העלמין היהודי.

מצבות הראשונות בבית העלמין בדרבנד. שנת התק"ץ (1830) חודש אב.

קטע מתצלום אוויר של בית העלמין בדרבנד.

צילום. מורד גד'ירגימוב. 13.8.15.

הנוסחים הראשונים בבית העלמין בדרבנד. שנת התק"ץ (1830) חודש אב.

יום שנפטר שא(נ)ל בן ר' רחנה יום שבת ק' א' עשר לחודש אב ש"נ תק"ץ (1830) לפ"ק
יום שייבקש ר מרדכי בר שלום י"ם שבת אחד עשר לחודש אב שנת תק"ץ (1830) לפ"ק
יום שנפטר יקותיאל בן רבה יום ראשון בשבת י"ב לחודש אב שנת תק"ץ (1830) לפ"ק ט"ז נ"ע
יום שנפטר נסן בר מרדכי יום ראשון בשבת י"ב לחודש אב שנת התק"ץ (1830)
..... יום לכ לחודש אב שנת תק"ץ (1830) לפ"ק
פה נקבר הבחור ... בן ירמיה מנוחתו בגן עדן ביום ראשון בשבת שלושה עשר לחודש אב שנת תק"ץ (1830)
לפ"ק אתה לעולם... אתה להחיות מתים.. ליום.. מ.. על כול.. ישראל
יום שנפטר יואחי בן אפרים יום ה' בשבת ט"ו לחודש אב שנת התק"ץ (1830)
רשימת מצבות.

8 ימי ספטמבר הראשונים דרבנד נמצאת תחת מצור מורדים מוסלמים שבראשם עומד קזי מוללה. כצעד ראשון המורדים מטים את מי המעיינות המזינים את העיר.

Козубский Е. с.176.

11 אוגוסט. מגיעות הודעות על התקרבות קזי מוללה לדרבנד. כוחות צבא רוסיה הפרוסים מחוץ לעיר מוחזרים לתוכה.

12 אוגוסט. כוחות קזי מוללה מתקרבים עם שחר לדרבנד מאזור חנמגמדקלה. תושבי העיר החמושים התפרסו על החומה צפונית. עם השתלטותם על העמדות צפונית לעיר הם הופגזו בידי תותחי דרבנד. כוחות קזי מוללה החלו במצור על

דרבנד.

15 אוגוסט. יחידות קזי מוללה עקפו את העיר והתפרסו מול החומה הדרומית. דרבנד מוקפת מצפון, מערב ודרום. לבעלי יכולת לשאת נשק כוחות צבא רוסיה חילקו נשקים ותחמושת והעלו אותם על החומה הדרומית. מחשש לבגידה ציווה מפקד המבצר לעלות למבצר מספר משפחות סוניות מכובדות שגרו בעיר, כבני – ערובה. דרך הים תושב העיר דרוזדוב מעביר מכתב לכוחות צבא רוסיה הממוקמים עשרות קילומטרים צפונה.

19 אוגוסט. בבוקר (לאחר יממה של גשם עז אשר פקד דרבנד) התברר שכוחות קזי מוללה נסוגו להרי תבסרן. כך הסתיים מצור קזי מוללה על דרבנד.

Прежецлавский П. ... со слов подполковника Васильева А.Я. ст.156 – 178. В. С. № 2. февраль 1864. С-Петербург. Воспоминание о блокаде г. Дербента в 1831 г.

22 אוגוסט. חיילי המבצר הגיבו בעיקר מאש התותחים הממוקמים ברובע היהודי.

"... כולנו (היהודים) הינו חמושים ויצאנו נגדם (קזי מוללה) יצאנו לגיחות ושמרנו על העיר."
Козубский Е. ст. 177, ст. 308.

1832

4 נובמבר. מכתב בקשה מקהל ישראל אשר בדרבנד אל האדון שר הצבא הראשי (הגנרל בראון רוזן), הנכתב ביום ד' לנובמבר 1832: "עוד מימי קדם עד היום הזה נוגשים אותנו שרי העיר לעבוד עם נשינו וילדינו בעבודות המלך בתוך העיר בלא תשלומים חלוף עבודותינו, והננו מבקשים אנחנו לחלק אותנו למדרגות לפי מעמד ומצב כל בית, ונתן מסים כיתר תושבי העיר. כמו הארמנים והמוסלמים היינו כולנו מזוינים בעת אשר הייתה העיר במצור ע"י קאזי-מוללא בשנת 1831, והלכנו על המשמר בכל המקומות אשר פקדו עלינו פקודי הממשלה, כמו שידוע הדבר לאדון הקאמענדאנט וואסיליעו, ולמה יגרע חוקנו מיתר התושבים, ונקוה כי בגודל חסדך תעשה משפט צדק בלא הבדל דת ועם". (על המכתב חתומים כל הקהל).

Из дел архива Главного Управления Наместника Кавказского, по описи №80. Год 1832.

דרבנד. העיר התחתית "דוברי" (ג'וברה) לא מאוכלסת. כלל הבתים בעיר 1,795, 5,139 נפש זכרים רובם מוסלמים, 130 משפחות ארמנים. 50 בתי ישראל, 256 נפש, 3 רבנים, בית כנסת אחד. רבני פרס ורוסיה פוקדים את הקהילה מידי פעם. בני הקהילה עוסקים בייצור סיד. בעיר 3 פונדקים, 420 חנויות אך עיסוק העיקרי הוא גידול ומסחר במרנה.

Легкобытов В СПб 1836. ч.4. 162 – 166.

בדרבנד מתבצע מפקד אוכלוסין.

Козубский Е. ст. 181.

1835

בדרבנד נפתח מרכז תורני. רבי יצחק בר יעקב נולד בשנת תקנ"ה (1795) ומגיל צעיר למד תורה אצל הרב אליהו בן מישאל. בשנת תקפ"ב (1822) נשא את נעמה לאשה בת ר' ניסן וכעבור זמן יצא ללמוד תורה בישיבה שבעיר בילאיה ציירקוב, שבפלך קייב. עם שובו לעדתו בשנת תקצ"ה (1835) קנה הרב יצחק בר יעקב בית, שהפך למרכז תורה. בישיבתו הרביץ תורה בנוסח שהיה נהוג בישיבות מזרח אירופה. אגרות ותעודות מארכיון הרב ר' יעקב בהרר"ץ יצחק ז"ל. ד"ר מרדכי אלטשולר. ירושלים. תשל"ד. (1974).

13 אפריל. צו ממשלתי על אודות מעמדו של עם ישראל וקהילותיו ברוסיה.

Полное собрание законо в Российской империи. Собрание второе. Т. 10. Отделение первое. 1835. СПб., 1836. ст. 308-311, 316-318.

דרבנד: 472 - יהודים, רב - 1, בית מדרש - 1, בתי ספר לילדי ישראל - 4.

בפרובינציה (סביבת) דרבנד: 779 יהודים, רבנים - 5, בית כנסת - 2, בתי ספר לילדי ישראל - 3.

Еврейская энциклопедия. Т. 9. Кавказ. ст. 75.

1836

"ברון (רזון) הנ"ל מלא את בקשת הקהל ושלח את פקודתו הרוממה אל שר העיר אשר מן יום ראשון לחודש ינואר שנת 1836 מחויבים להיות היהודים בדרבנד חופשים מכל עבודה ומלאכה וכיתר תושבי העיר ישלמו את מסיהם כפי ערך מצב בתייהם מן 1 עד 5 ר"ב מכל בית, לשנה." צ'ורני. עמ' 52.

1840

אברהם פירקוביץ' שליח ממשלת רוסיה מגיע לדרבנד ב- 27 יוני 1840. בספרו, "אבני זכרון". ווילנא. תרל"ב, הוא כותב - "בית הכנסת ברחוב היהודים, בית אבנים גדול במידתו ויפה בבנינו מאבני גזית הוא ביתו של הרב אליהו מזרחי".

בכתב אמנה לבחירת כמה"ר אליהו החכם בן הרב מישאל החכם זצ"ל - לרב ואב ב"ד ושופט סך כל החתומים משלש עשרה קהלות מאתם וארבע עשר כולם בני ישראל בלי כהן ולוי.

אנחנו חתומי מטה קהילות בני ישראל מגלות שלמנאסר ובוכדנצר שבמדינות דאגיסטאן ולעזגיסטאן בחרנו ובררנו מבינינו את כמה"ר אליהו החכם התורני והרבני הרב הזקן בחכמה ושנים איש תם וישר ירא אלקים וסר מרע הרב של דרבענד יע"א בן הרב המובהק מישאל החכם זצ"ל - לרב ואב ב"ד ושופט עלינו בכל הגברעריא הזה כפי הזאקאן לכל ימי חייו לפי שאין בינינו איש אשר כמוהו ונתננו לידו רשות וכח לבחור לו שנים מתלמידיו להיותם

דיינים ועוזרים למעלתו בכל דבר, בין למנות ש"ץ ושוחט ראוי בין בצרכי צבור ככל רבני אב"ד שבמדינות רוסיא וישמעאל האשכנזים והספרדים יצ"ו. וכתורה יעשה בכל דיני דאורייתא דוקא אך לא בדיני ממונות, ולהורותנו חוקים ומשפטים ע"פ התורה שבכתב ושבע"פ שקבלוה אבותינו עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עושים מצות התורה ודרבנן ככל אחינו הרבנים האשכנזים והספרדים להיותנו לעם אחד ככתוב תורה אחת ומשפט אחת יהיה לכם ולגר הגר אתכם, שלא נהיה לשמצה בקמינו כי רבת שבעה לה נפשנו הלעג הספרדים והאשכנזים על שאין אנחנו מתנהגים בהוראות ההז"ל, וכמו שגם החכם אברהם ירושלמי אבן רשי"ף הקראי בבואו מקרים תמה על המחזה על שאין אנחנו מתנהגים כדת אחת. ואמר לנו הלא אחינו בני הקראים בני ישראל שבאו ממדינות האלה למדינת קירים קבלו עליהם הוראות חכמי הקראים שהגיעו להם מארץ ישראל ושומרים אותן ומחזיקים בכל תוקף ועוז מעשה אבותיהם בידיהם והם בעלי דת אחת ומשבט אחד, וכן נמי הרבנים אשר בכל מקום תורה אחת ומשפט אחד להם ואתם מחולקים לא רבנים ממש ולא קראים, והלא אין כת שלישית עברית בעולם, לכן מדאגה מדבר פן ברבות הימים תשתכח תורה מישאל ויטמעו בין הלעזגים ח"ו. על כן חשבנו למשפט בראותנו את הנולד ונתיעצנו בעצת ה' היא תקום ומנינו את האדון הרב אליהו הנ"ל להיות לנו רב של גוברעריא הוה כפי דת אדונינו הקיל"ה פה אחד ולב אחד מגדולינו ועד קטנינו, על פיו יצאו ועל פיו יבאו שני הדיינים שיבחר, וגם כל חכמי ורבני כל עיר וכל כפר וכל בני ישראל על פי התורה אשר יורנו ועל המשפט אשר יאמר יאמר אלינו נעשם לא נסור ימין ושמאל, וכל חכמי ורבני

המדינה הזאת כל הדבר הקשה יביאון למעלתו לבית דינו לעיר דערבענד שיהיה במקום ב"ד הגדול שבירושלים, וכל הדבר הקטן ישפטו הם במושבותם, וכל הממרה את פיו כאלו המרה את פיו של בית דין הגדול, וכתורה יעשה לו משפט כתוב בעזרת הפאליציא, ואם עכ"פ יעמוד במרדו אזי נבדילו מן הקהל ככתוב והוא יבדל מקהל סגולה, שלא יהיה בינינו שרש פורה ראש ולענה, וכל ישראל ישמעו וייראו ולא יזידון עוד, ושומע לי ישכן בטח ועליו תבוא ברכת טוב, וזה ושריר וקיים מאושר ומוחזק בכל בתי המשפט של הקיר"ה ששם בני ישראל, הבאים על החתום בקה"ק דערבענד. ב' תשרי תר"א לפ"ק.

החתומים - קה"ק דערבענד: אבשלום בן חנוכה. אהרן בן אלעזר. אהרן בן הנתה. אליהו בן שלום. אליעזר בן חזקיה. אפרים בן אלעזר. בבי בן עזריה. בנימן בן יששכר. בניהו בן יעקב. גבריאל בן משה. דניאל בן מקדשי. דניאל בן יעקב. זרובבל בן יעקב. חזקיה בן אברהם. חלקיה בן חנכה. חנוך בן ירמיה. חנוכה בן יששכר. חנוכה בן אברהם. חנניה בן עבדיל. יוחאי בכ"ר יוסף. יוסף בן גלעד.

יוסף בן ישי. יוסף בן אבא. יחזקאל בכ"ר ניסן. יעקב בן בכשי. יעקב בן פרץ. יעקב בן אהרן. יעקב במוה"ר בניאה. יצחק במוה"ר יעקב. ירמיה בכ"ר רבא. יששכר בן חנוכה. כדד ב"ר יוסף. מרדכי בכ"ר ניסן. מרדכי בן אקא. מרדכי בן אליעזר. משה חזן בכ"ר דויד. משה בן אבה. משה בן דוד. מתתיה בן אברהם. ניסן בן זכריא. סימן טוב בכ"ר נתן. עזיז בן אשריאל. פרץ בן שפיא. רבא בן יקותיאל. רבא בן מרדכי. רעבי בן יצחק. שבתי בן מתתיה. שעיא בן יעקב. פירקוביץ. "אבני זכרון". עמ' 64 - 67.

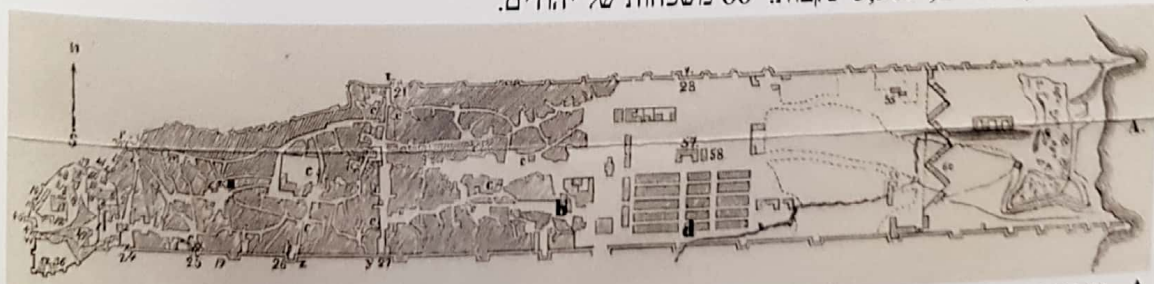
1842

מפקד אוכלוסין בדרבנד. ק"ק דרבנד 164 בתי אב. 311 שמות זכרים מגיל שנה על גיל 80.
ЦГА РД. Ф.15.оп.3. д.1. Евреи. Ст. 14.

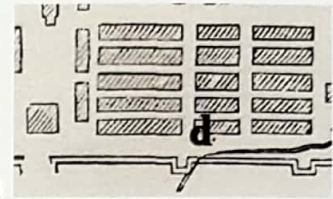
י. ברזין, חוקר האקדמיה הרוסית למזרח, מבקר בדרבנד בין 3 ל- 12 אוגוסט 1842.

מושל דרבנד ג. בוצ'קוב.

בדרבנד 5,745 זכרים, 5,963 נקבות. 60 משפחות של יהודים.

A - ים הכספי, a - כנסייה יוונית רוסית, b - כנסייה ארמנית, c - מסגדים (ג'ומה).

d - בית הכנסת. 21 - שער קירכלייר. 25 - שער ביהת.

И. Березин. Путешествие ... Казань. 1852. ст.5. 41. Статистическая таблица. Генеральный план крепости Денрбента.

1843

ב-21 במרץ בצו קיסר רוסיה ניקולאי הראשון הוטבע סמל העיר דרבנט. החלק העליון מסמל את מחוז הים הכספי (נמר וגו בוער). החלק התחתון מסמל את חומת דרבנד בין ההר לים. מימין- שורשי המרנה עם פרחי כלניות.

1846 – 1861

שיא בגידול ובמכירת מרנא, מרכיב מרכזי בפרנסת תושבי דרבנד ובני קהילת ישראל שבתוכה. בין 1846 ל- 1861 גדלה מכירת המרנה מ- 291,438 רובל ל- 1,382,010 רובל. על האדמות הסמוכות לדרבנד צפונית לעיר עסקו בגידול מרנא 981 בעלי חלקות האדמה ודרומית לעיר - 685 בעלי חלקות האדמה.

1846

דרבנד היא בירת מחוז דרבנטסקי החדש. על פי חלוקה אדמיניסטרטיבית רוסית, הכוללת את כל דאגסטן, כולל אזור קובא ומחוז שמחי הדרומית.

10 יולי. רעידת אדמה פוקדת את דרבנד.

בית הכנסת בדרבנד נקרא "מדרש אליהו" (במקומו ב- 1914 הוקם בית הכנסת הראשי, וב- 2010, בית הכנסת החדש היחיד בדרבנד כיום- 2014).

Козубский Е. ст.200, 226 – 228. . 232. 359.

1868 – 1848

תקופת הכהונה של הרב הראשי לדרבנד והעדה הרב יצחק בן רב יעקב (1781\95 – 1877).

רבי יצחק רבי יעקב נולד ב – 1781. רשימת אוכלוסיית דרבנד ב-1873. 2370
רבי יצחק בר יעקב נולד בשנת (תקנ"ה 1795). אגרות ותעודות מארכיון הרב ר' יעקב בהרר"ץ יצחק ז"ל. הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי ירושלים. תשל"ד עמ' 1.

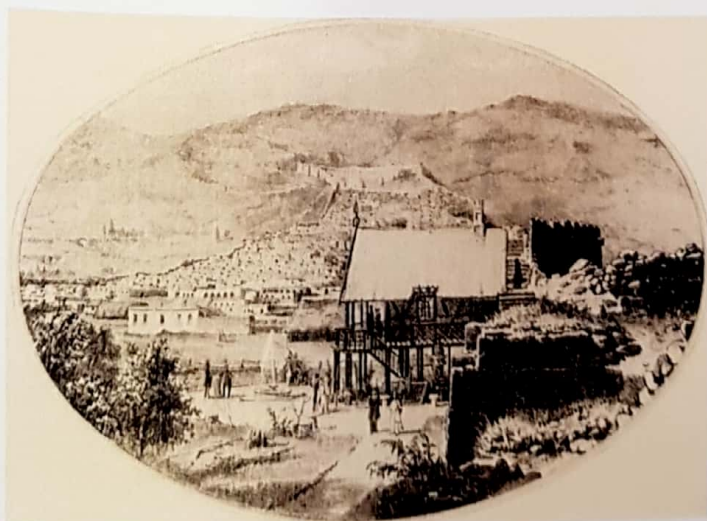
1849

אביב. מסתיימת בניית מוביל המים (באורך כ – 6 ק"מ) לבריכה הממוקמת ברחבה העירונית (בקרבת הרובע היהודי) ממעינות שבהרים.

עשירי ישראל בדרבנד השקיעו את כספם בשיפוץ מוביל המים אשר חזר לפעול ב – 1870.

8 מאי. חנוכת הכנסייה הפרבוסלאבית בדרבנד. (נתון שמלמד על שינוי וחזק מעמד הנצרות בעיר)
Козубский Е. ст. 210 – 211.

דרבנד ב – 1849. איורו של וו. טים.

1850
מושל מחוז דרבנד א.י. גרין.

1850 1 יולי - 1856.
מושל מחוז דרבנד י.פ. מינקוויץ.

Кавказский календарь на 1857 г. ст.533.

25 אוגוסט. תושבי דרבנד מקבלים רישיון ממלכתי לצאת לעיר אסטרחאן ולסחור בה אבל לא יותר מפעמים בשנה.

Козубский . ст. 309.

בדרבנד : מסגדים - 15, בתי הכנסת - 2, כנסיה פרבוסלאבית - 1, כנסיה ארמנית - גרגוריאנית - 1.
Документы по истории Дагестана XIX в. Вопросы истории Дагестана (Досоветский период), Махачкала АН СССР. 1975 ЦГИАЛ, ф. 1286, оп. 5, 1851 г., д. 372, л. 37 (279).

במהלך המחצית הראשונה של המאה ה-19 עסקו בני הקהילה בגידול מרנא (צמח ששורשיו משמשים להכנת צבעי בדים), טבק, עצי פרי מאכל, גפן ויצור יין.
צ'טרני. עמ' 55 - 56.

1851
מפקד אוכלוסין בדרבנד. קהילת ישראל : 182 בתי אב. 413 שמות זכרים. איש המבוגר ביותר בקהילה הוא מרדכי בן עקיבא בן ה-80 סוחר במקצועו.
ЦГА РД ф.15.оп.3. д.16. Еврейское общество.

1852
קהילת ישראל בדרבנד המונה 419 ז', 445 נ'. ס"ה - 864 מ - 11,906 נפש כלל האוכלוסין רוב מוסלמי שיעי. האוכלוסיה כוללת: סוחרים - 16, (מכלל - 298), בעלי מלאכה - 8, (מכלל - 398), בתים - 130 (מכלל - 2,071), בתי ספר ממלכתיים לילדי ישראל - 4 (כלל בתי ספר בעיר - 19), בתי כנסת - 3.

Кавказский календарь на 1857 г. ст.340.

1853 - 1856.
מלחמת רוסיה - עות'מניה (טורקיה).

אלכסנדר ה - 2 קיסר רוסיה 1855 – 1881

1857 10 מאי – 1858 12 יולי .

מושל מחוז דרבנד ז.ס. מניוקין.

1857

7 ספטמבר – 15 אוקטובר. מגפת כולרה בעיר. מ - 73 הולים, 33 נפטרים.
בעיר 8 שנים, שנים מהם פעילים.

Козубский Е . ст. 239. 263.

1858 – 1860

מושל מחוז דרבנדי, ד.ק. אוסייב.

1858

עתודות המים בדרבנד:

- 5 בארות המזינות את אוכלוסיית "דוברי" (העיר התחתית) אשר 2 מהם נמצאות בשטח הרובע יהודי.

- שמות המעיינות סביב דרבנד: כפורי, ג'לגני, ג'והוד-בולגי, חדג'י באקי.

Козубский Е . ст. 394. 395. 369.

1860

5 אפריל. ביטול מעמד מחוז דרבנד.

14 מאי. ביטול מנהל צבאי בדרבנד.

1863 – 1860

ראש עיריית דרבנד ומושל דרום דגסטן, לוריס - מליכוב מיכאל טריאלוביץ'.

Козубский Е. с. 209, 248 ГАРФ Ф. 109. Оп. 3. 1-я экспедиция. Д. 213 (1828 г.) ... о грузинском дворянине Лорис-Мелникове.

1861

שיא ביצוא מרנה מדרבנד.

1862

משבר יצוא מרנה מדרבנד.

1863 – 1868

מ. ג. דג'מרד מושל דרום דגסטן וראש עיר דרבנד .

Козубский Е. с. 248.

1865

דרבנד. הרובע היהודי נמצא בין רחבת כנסיה הפרוסלבית בצפון, לחומה הדרומית בדרום 75 סג' (160 מ'). הרובע כולל 194 בתים עם 955 נפש פרט למספר משמעותי של תושבים זמנים. רחוב קומיינדנטסקיה (כיום רחוב טגי - זדא) לאורך העיר מחלק את הרובע היהודי לשנים. דרך הרובע עוברת תעלת השקיה העירונית.

Козубский Е. с. 209, 367.

ירושלים. (תחת שלטון עות'מני)

"בקין התרכ"ה יצא לארץ - ישראל בראש עולי - רגל גביר יהושע בן הרב חנוכה מטמיר - חאן - שורה.

שרבת נסים מטורכו לומד בירושלים בשיבת "עין חיים". "

אלטשולר מ. עמ' 482, 483.

גולדנן 1867, גל' 3.

עין חיים (ספרדים) נזכר בספרו של בן - יעקב א. "ירושלים בין החומות" ירושלים תשל"ז, עמ' 192.

1866

ירושלים. (תחת שלטון עות'מני)

בתוך חומות ירושלים גרים בני משפחת מזרחי מרבני דרבנד.
מנשה מזרחי בן ה- 50. יפת מזרחי בן ה- 70. לאה (אלמנת ר' בנאה בן ה- 78 במותו).
אוכלוסיית ישראל בירושלים 5,650 נפש.
לוח שמות בני ישראל דקק הספרדים היושבים בעה"ק ירושלמית שנת תר"כו. מיכל 507, מס' 182, 220, אלמנות דף 13. ארכיון עיריית ירושלים.

1867

החוקר טשראני (צ'ורני) יוסף (1837 – 1880) מגיע לדרבנד (דרך הים הכספי, ביום ב' י"ד סיון 5 יוני) ונמצא באזור עד שנת 1875. ספרו - "ספר המסעות" יוצא לאור אחר מותו בשנת ה- 1884.

1868 – 1907

תקופת כהונתו של הרב ראשי לדרבנד והעדה רבי יעקב בכ"ר יצחק (רבי יענגיל) (1846 – 1917

ירושלים).

אגרות ותעודות מארכיון הרב ר' יעקב בהרר"ץ יצחק ז"ל. הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי. ירושלים, תשל"ד. עמ' 2. רבי יעקב בנו של רבי יצחק בן רבי יעקב ב - 1846. רשימת אוכלוסיית דרבנד ב- 1873. 2370.

1869

דרבנד. ברחוב קומנדנטסקיה הראשונה (בסוף המאה ה-20, רח' קנדלקי) הוקם בית כנסת בידי אגא דדשב.
Козубский Е. с.358.

1870

עשירים מיהודי דרבנט תורמים 2,700 רובל לשיפוץ מוביל מי מעיינות ההרים לרחבת הכנסייה הסמוכה לרובע היהודי אשר מושבתת 3 שנים וב - 1886 מובילה מחדש הספקת מים למרכז העיר.
Козубский Е. с.211.

1871

תחילת פירוק חומת דרבנד הדרומית.

Козубский Е. с.264.

ב - 1871 חנוכת כנסייה ארמנית .

1873

משבר כלכלי בדרבנד בעקבות ירידה דרסטית במחיר המרנה (עיקר פרנסת היהודים).

במפקד ככל אוכלוסין 11,278 רובו מוסלמי.

אוכלוסין בדרבנד. קהילת ישראל: 273 בתי אב. 776 שמות זכרים. (בנוסף ישנם 135 תינוקות).

התפלגות לפי קבוצות גילים:

בין שנה 1 ל - 5 שנים (23%), בין 6 ל - 13 (16%), בין 14 ל - 20 (18.4%), בין 21 ל - 30 (24%),
בין 31 ל - 50 (11.3%), בין 51 ל - 60 (6.6%), בין 61 ל - 83 (4%).

התפלגות משפחות לפי מקור פרנסה:

עבודות מזדמנות - 39%, גידולי שדות (בבעלות המשפחה) - 30%, מסחר - 17%, 9 - משפחות רבנים ומלמדים,
8 - משפחות יתומות, 5 - משפחות בעלי מלאכה.

ЦГА РД ф.20.

1875

דרבנד. על פי תוכנית הגדסית הוחלט לפרק את החומה הדרומית שבחלקה מגנה על הרובע היהודי.
Козубский Е. с.363.

ירושלים. (תחת שלטון עות'מני)

עיתון "הלבנון" - "בימים האחרונים נקלטו אחד לאחד ירושלימה גם מאחינו בני כורדיסטאן, גורז'סטאן, והקאווקאז ופרס והנם עתה כמאה משפחות בירושלים ואלה כולם יחד יחיו מכספם, אשר הביאו עמם וגם יש מהם רוכלים ובעלי חנויות. גם הם קנו למו חצר ויבנו שם בית תפילה ובאשר כי לא יש להם חכמים ויודעי תורה על כן אין רשומם נכר בירושלים".
אלטשולר מ. עמ' 483.

התרל"ו (1876)

ביקורו הראשון של הרב ראשי של מזרח קווקז רבי יעקב ברבי יצחק בארץ הקודש (תחת השלטון עות'מני)

אגרות ותעודות מארכיון הרב ר' יעקב בהרר"ץ יצחק ז"ל. הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי. ירושלים, תשל"ד.

1877 – 1878

מלחמת רוסיה – טורקיה מלווה בקווקז במהומות נגד השלטון הרוסי.
בדרבנד וסביבתה נרצחים בני קהילת ישראל ופועל רוסי אחד.

Козубский Е. с. 279, 280.

1880

בשריפה בעירית בדרבנד נשרף ארכיון המשטרה (ארכיון המרכזי של דרבנד).

Козубский Е. с. 353.

אלכסנדר ה - 3 קיסר רוסיה (1881 – 1894)

1884

יוצאי דרבנד, בירושלים (תחת שלטון עות'מני).

בשכונת "בית שמואל" (נוסדה ב - 1884 בצידו מזרחי של דרך שכם) נמצאים 24 תושבים ממוצא קווקזי.
A. M. Luncz. Jerusalem. Wien. 1882. pag. 32.

ירושלים. שכונת "עיר הצדק" ... (על דרך שכם ומצפון לה) שכונה קווקזית בית - שמואל (אלה כנראה הבתים ממול הקונסוליה האמריקנית שבהם נמצא כיום בית המסחר הארמני לקרמיקה). גורג'ים וקוקזים התגוררו, בעיקר, באזור "קריה - נאמנה".

במהומות התרפ"ט - היו הרוגים ופצועים, מעשי שוד וביזה, נהרסו בתים ונשרפו 3 בתי - הכנסת. כמעט כל היהודים עזבו את המקום ונשארו רק יהודים ספרדים מעטים. ברוב הבתים התיישבו מוסלמים ונוצרים. יהושע בן - אריה. ירושלים החדשה ... ירושלים. תשל"ט. עמ' 309, 165.

בסנט פטרבורג (רוסיה) בשנת התרמ"ד (1884), יוצא לאור "ספר המסעות" מאת יוסף יהודה בן יעקב הלוי טשארני (צ'ורני).

1886

בדרבנד. אוכלוסיית טטרים (מוסלמים באזור) - 8,697 איש, יהודים - 1,830 איש, רוסים - 620 איש, ארמנים - 371 איש. בין מאי 1886 ל - 27 אוקטובר 1887, בעיר 15,265 נפש, פרסים - 58.98%, עברים - 16.82%, 1,335. עברים (זכרים): יודעים קרוא וכתוב ברוסית - 7, יודעים קרוא וכתוב בעברית - 338, דוברי רוסית - 305, לא יודעים רוסית - 685, אנשי דת - 5. Козубский Е. ст.290. 291.

רחוב "דרך שכם" בכיוון ל"שער שכם". ירושלים 2010.

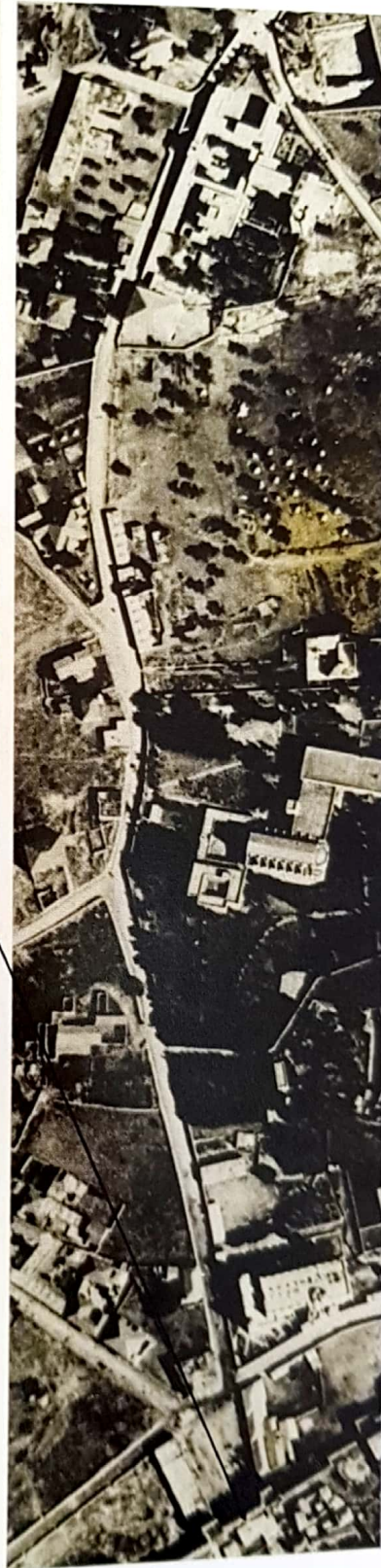
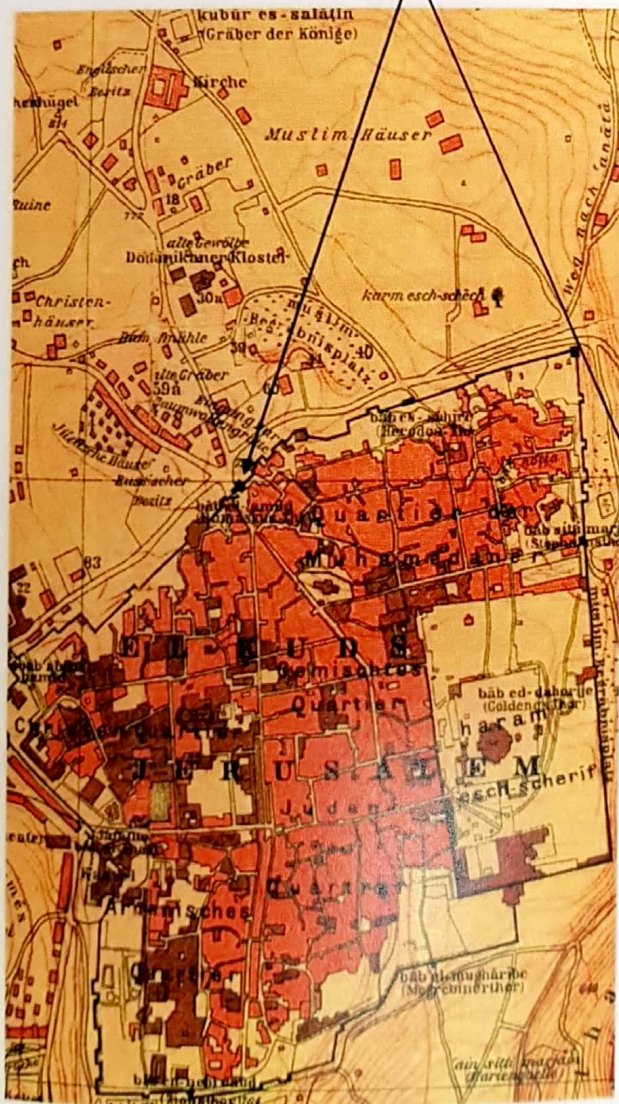

שְׂרִידֵי "מהלה" רובע ישראל בדרבנד ב - 1994.

ירושלים				דרבנד		אוכלוסיות:	
כלל	מוסלמים	ספרדים/אשכנזים	יוצאי מז. קווקז	כלל (רוב מוסלמים)	ישראל	שנה	
9.000	4.000	2.200 מעטים				1800	
10.500 - כ	4.000 - כ	600	2.500 - כ	4.175	160 (זכרים)	1830	
18.000	600	3.250	4.750	9.618	455	1860	
37.000 - כ	8.500 - כ	11.000	10.000 - כ	11.233	900	1886	
				11.535	1.830		

שער שכם (צילום -שנת 1900)

ירושלים. רחוב "דרך שכם" (צילום גרמני, 1918). ירושלים. קטע ממפה גרמנית, 1895.

סיכום

יישוב ישראלי או ליתר דיוק שרידיו של יישוב זה במזרח הקווקז, מתגלה ע"י כתוביות עבריות על פני מצבות במקום בשנת 1686. משנה זו ואילך ממקום הזה לאורך 330 שנים ממשיכות להופיע עדויות עבריות ברצף. למקום מספר שמות: "ג'והוד בולג" (המעין היהודי) - כינוי השכנים מוסלמים, תושבי ג'לגן, "דייריבניה ג'ידוב" (כפר יהודים) - כינוי רוסי ו"אבסובו" - כינוי יוצאי היישוב עצמו. היישוב התמקם כ - 1,550 ק"מ צפונית מזרחית לירושלים, כ - 4.5 ק"מ דרומית לדרבנד - עיר מקלט לישראל כ - 3.5 ק"מ מערבית לחוף הים הכספי (CCCP.1982. K-39-61).

בצילום משנת 1994 במבט למערב מהכביש הראשי למערב, להר "ג'לגן" במערב, בית עלמין יהודי על האוכף המזרחי של ההר סימון - 1. מחנה - תצפית של חאן דרבנדי - 2.

אוכף "ג'והוד בולג" במבט למזרח (צילומים 1994).

היישוב עצמו הוקם בבסיס ההר ולו השמות: הר דרבנד, הר זאב, הג'לגן. עם הזמן נבנו בתי מגורים גם במעלי המדרון של ההר. את הבעלות של קהילת ישראל על אדמת היישוב מעיד שם היישוב "מעין היהודי", וכנהוג בפרס גם במאה ה-17, הבעלות הזאת מתפשטת על שטחי ערוץ מי המעיין וכן על זכות דייג בשטחה של השפך. על אוקף, דרומית לבית עלמין נמצאת בריכת מים בנויה מאבנים מסותתות. היא ניזונה דרך תעלות חרס מהמעין המרוחק כ-200 מטר דרום מערבית לבריכה. במעבר לערוץ "המעין היהודי" על ההר, ישנו מקום המכונה "חאן נושטא" (מחנה של חאן), תצפית על מישור החוף דרומי לדרבנד.

מצבה ב"ג'והוד בולג"

מצבות ב"דרבנד"

התרמ"ו (1886)

התר"ח (1848)

התק"ץ (1830)

התמ"ו (1686)

פריטי נוסחים אשר נשמרו בשנות:

1738 - 1686	"זה האבן של ..."
1886 - 1686	"לבית עולמו"
1851 - 1686	"ליצירה"
1842 - 1693	"ורבים מישני אדמת עפר יקיצו"
1886 - 1693	"לפ"ק" (לפרק קטן)

לפרנסתם בני הקהילה עסקו בעיקר בגידול פרות שדה, ייצור יין, דייג, צביעת בדים, אריגת שטיחים, מסחר ומלאכות שונות.

שמות עוד בשנות ה-70 של המאה ה-20 רובם היו ממקורות עבריים מספרי קודש. לבני הקהילה גם שמות בראשי תיבות כגון: רב חיד"א, רמב"ם, רעב"י, רשב"י, רש"י. שמות המשפחה התקבלו בקהילה לרוב בראשית המאה ה-20.

שמות ממצבות הן המקור העיקרי של מסורת השמות. בתקופת כהונתו של רב אליהו בן מישאל בין 1810 ל-1848, על המצבות מופיעים שמות המעמד - כהן, כ"ר (כבוד הרב), בכ"ר (בן כבוד רב). בתקופה הזו

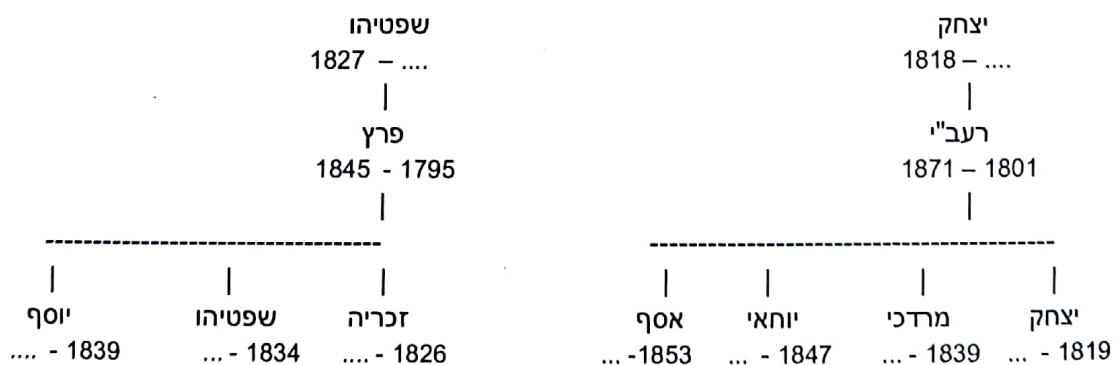
מופיע שם בראשי תיבות - רעב"י (רבי עקיבא בן יוסף). נזכרים גם שמות המשפחה: רנר (שליח, רץ, מגרמנית) ב - 1686, קרא ב - 1738, מזרחי ואשכנזי, ב - 1840. (שמות המשפחה עם סיומת "וב" "י"ב" מתקבלות בקהילה בראשית המאה ה - 20 אשר מתבססות על שם האב באותו זמן).

שכיחות שמות אנשים ונשים בקהילת "ג'והוד בולג" - דרבנד לפי שנים:

1758 - 1686	משה.	שלמה.
1830 - 1807	מרדכי.	מתתיהו.
1840 - 1830	מרדכי.	שלום.
1840	יעקב.	חנוכה. יוסף משה.
1842	משה.	אברהם. יוסף. יעקב.
1851	אברהם.	משה. חנוכה. יוסף. אליהו.
1873	אברהם.	יוסף. אליהו. יעקב. ישראל.
1885 - 1847	אסנת.	שרה. חנה. לאה. מלכה. רבקה.

שם היישוב "ג'והוד בולג" (מעין היהודי) מפי השכנים המוסלמים זאת עדות על בעלות קהילת ישראל על מעין וסביבתו, (כנהוג בפרס במאה ה - 17). בעלות על מקור מים (מעין), מתפשטת גם על הערוץ מי המעין ועל שפך בים, מותנה בזכות דייג בשטח השפך. יישוב זה המורכב מיוצאי גלויות ישראל שנוסד סמוך לדרבנד, יישוב שיש לו מספיק משפחות כדי לספק מניין לתפילה ובו בית כנסת ושליח ציבור שעם הזמן הופך לרב הציבור. הציבור שהלך והתרחב, עבר לדרבנד, ליישובי מזרח קווקז האחרים ורוסיה, כלל ב - 1886 כ- 20,851 נפש. בשנה הזאת כלל אוכלוסיית דרבנד מנתה 11,535 תושבים ובתוכם - 1,830 יהודים.

תרשים יוחסין של אחדים ממייסדי ק"ק בדרבנד.

"תרשימי יוחסין" ג'והוד בולג - דרבנד (המחבר).

פד"ע (ניב פרסי דרבנדי עברי). הניב נוצר בקרב קהילת ישראל שישבה בסביבה לשונית פרסית. לשון פרסי היה בשימוש עוד במאה ה - 18. לדוברי ניב פרסי - דרבנדי, השתייכו תושבי קמך, מוגרטי, מיתגי, זידין, גלגן, גימאדי, בילגדי - יישובים סביב לדרבנד.

Бакиханов Гюлистан - и - Ирам. Баку.Этм. 1991.

בקרב בני הקהילה דוברת לשון הקודש, לניב פרסי – דרבנדי התחברו גם מילים מלשון הקודש ועם פיזור בני קהילה מ"ג'והוד בולג" הניב פרסי – דרבנדי – עברי התפשט ברחבי מזרח הקווקז. לדוגמה שורה מכתב אמנה למינוי רבי יצחק בן יעקב לדיין קהילת דרבנד ביום ד' כ"ב לחודש טבת שנת תר"ה (שנת 1845).

מריאני מאה ועשרים מנת נימיו לא מריעסה
דרני נימיו לא מריאני מאכיר סל' לרני

בשביל אלה מאה ועשרים מנת* מחציתו בשביל פסח נותן מחציתו לסוף השנה נותן

* "מנת", שם מטבע פרסי שבמסמך הנ"ל הכוונה לרובל - מטבע רוסי.
ארכיון הרב ר' יעקב בהרר" יץ יצחק ז"ל. הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי. ירושלים. P119\3

ב"פד"ע" נכתבים בין השאר ;
- ביאור לסידור "קול תפילה" מאת אסף פינחסוב (יצא לאור בוויילנא ב - 1909).
- התכתבויות בין החיילים של בני הקהילה בצבא רוסיה בימי מלחמת העולם הראשונה (1914 – 1918).

- עיתון "זחמתכש" (עומל),
בעריכת עשהאל ביניב בשנות 1928 – 1929.
- יומנו של אוריאל פינחסוב (1891 ג'רג – 1977 מוסקבה) אשר נשלם ב - 1953

עמ' 5.

א'והוד ג'ניס ב'אניי א'ק'א'A

ג'והוד (גנאי) שם (כינוי) היה על ראושם(להם)

עמ' 3.

א'א'א'א'א'א'א'א'א'א'א'א'א'א'A

מאבסבא אבותיהם באו

סגנון מגורים כפריים אופייניים לאזור במאה ה - 19.

Veliev F.I. 19 – 20 esrin evvellerinde Azerbaycanin maddi medeniyeti. Baki. 2010. Sekil 1.14.

תקופתיות של חופש הפולחן לישראל.

שנות 1686 – 1715 היא תקופת חופש הפולחן לישראל. זו היא תקופת הופעת יישוב ישראלי בנסיכות דרבנד, על אדמת פרס, בימי שלטונם של השאה סולימאן ואחריו השאה סולטן חוסיין. עדויות עבריות צפונית לפרחעבד, החלו להופיע בשנת 1686 בנסיכות דרבנד בפרס. עדויות-כתוביות עבריות החרותות על מצבות אבן מלבניות מאונכות(שונות בצורת ממצבות עבריות אחרות שבפרס) על הגבעה ב"ג'והוד בולג" (מעין היהודי).

דרבנד היושבת על נתיב מסחר יבשתי וימי. ב – 1686 עונת השייט, בין אסטרחאן (נמל רוסי בשפך נהר וולגה) לדרבנד, הייתה הקצרה מהשנים האחרונות ונמשכה מ – 12 עד ל – 21 באוקטובר (ד תשרי – ג חשוון התמ"ז). בשנה זו בנמל אסטרחאן לא נרשמה אף ספינה בבעלות תושב דרבנד, כאשר בשנים הקודמות בין כ – 40 ספנות היוצאות מאסטרחאן לדרבנד, כ – 5 ספינות היו רשומות בבעלות תושבי דרבנד.

СПб ИИ РАН ф. 178. Астраханская изба.

ככל הנראה מגפת דבר אשר התפשטה באזור והגיעה גם לנסיכות דרבנד היא סיבה להופעת הקבר עברי הידוע באזור שמוכר בשם "ג'והוד בולג" בקרבת דרבנד. ככל הנראה זו הסיבה להחלפתם של שליטי דרבנד, אליליגולי סולטן דרבנדי ליסאק סולטן דרבנדי בין דצמבר 1686 לפברואר 1687. המוצא של המייסדים נרמז בשני נוסחים שונים על מצבות בשנת 1686 ושנת 1692 ששרדו בבית העלמין ב"ג'והוד בולג". נוסחים האלה משמשים יסוד למורשת כתוביות של מצבות בקהילת דרבנד.

אהרן בן יוסף רנר שנטמן ב"ג'והוד בולג", ב – 1686, מוצאו הוא מאזור וונדסבק, וזה לפי: בית העלמין היהודי באלטונה, המצבה הקדומה במקום היא משנת השפ"א (1621), שוחזר ע"י עיריית המבורג (גרמניה) אחרי מלחמת העולם השנייה ואין ספק שמצבות רבות ביניהם הן גם של וונסבק הסמוכה לאלטונה. שטח קבורה לקהילת ישראל בבית העלמין שבונסבק, קיבלה ב – 1637 מבעל השטח **ברנד מגן**.

Еврейская Энциклопедия. "Вансбек".

המצבה היא מלבנית ומאונכת, נוסח המצבה, "זה האבן ... לבית עולמה ... בשנת ... ליצירה" (בית עלמין באלטונה), וצד כתוביות החרוטות על צד פנים של מצבה וכל זה כמו בבית עלמין באלטונה.

השם רנר בתרשים גנאלוגי של משפחת רנר מוונדסבק השכנה של אלטונה. Stammtafeln der Hamburger familie Renner – Ruben c:a 1650 – 1913. Leo daeck institute. New York.

קטע מהנוסח "הנולד מן רנר" בדומה למבנה משפטים בניב פד"ע, - "אז רנר בירי" מצביע על התערבות בניסוח המצבה בידי דובר עברי ופרסי כיחד. קהילת ישראל דוברי פרסית הקרובה ביותר לדרבנד בימים ההם היא קהילת פרחעבד.

נתן בר בנימין שנטמן ב"ג'והוד בולג" ב – 1692 מצביע על מוצאו מקהילה יוונית וזה לפי: - צורת המצבה, מלבנית ומאונכת,

נוסח המצבה, "ורבים מיישני אדמת עפר יקיצו ... שנת ... לפ"ק" (בית עלמין קהילת ישראל דוברי יוונית בסלונקי). נוכחותם של סוחרים משי, דוברי יוונית באסטרן, בדרכם מדרבנד לבתיהם ב"קונסטנטינופול" היא עדות לקשרים בין קהילות יהודיות דוברי יוונית לתושבי דרבנד.

כמסתבר שבין מייסדי "ג'והוד בולג" היו נושאי מסורת "וונדסבק" (כיום בגרמניה), "פרחעבד" (היום בתחומי העיר "סרי" סמוך לחוף ים הכספי באיראן) ו"קונסטנטינופול" (קהילה יהודית, מדוברי יוונית הקרובה ביותר לדרבנד). ובעלי שמות המשפחה אשכנזי, ברזלי, מזרחי, קרא, המוכרות בקהילת דרבנד בטרם קבלתם בראשית המאה ה-20, באופן הנרחב, מעידות על הצטרפות לקהילת דרבנד משפחות מקהילות ישראליות שונות בתקופות שונות.

שנות 1716 – 1735 היא תקופה ללא חופש פולחן לישראל. ב-1720 אחת משנות הרפיון השלטוניות של השאה. המרידות מתגברות ונציב(נציג השאה) דרבנדי נמלט לאספהן בירת פרס. בדרבנד התכנסו תושבים שיעים ויהודים ועובדי השלטון שבנסיכות דרבנד.

מחוץ לחומות שולטים מורדים והם מצווים על התושבים היהודים והארמנים(נוצרים) לשים על בגדיהם סמל - בד צהוב המבדיל אותם מקרב הקהל המוסלמי. תקופת המרידות נמשכת עד לפגעי באינטרסים של רוסיה על שטחה של פרס. רצח ושווד סוחרים רוסים הייתה עילה להתערבות צבאית רוסית על שטח פרס לאורך חופי הים הכספי. הנוכחות הרוסית בפרס גרמה לתיעוד עדויות במבט צבאי על המתרחש תחת העין הרוסית בעיקר בימי פטר הגדול.

כיבוש איטי ועקבי של שטחי החוף המערבי הכספי החל ע"י מלכי רוסיה בשנת 1554.
Броневский С. Исторические известия о Кавказе. Москва. 1823.

ב-1718 לופוכין – קצין מודיעין בצבא רוסיה, במסגרת הכנת מפה כתובה של אזורי החוף המערבי הכספי, מדווח על יישוב המרוחק אגץ' (מידת אורך בפרס במאה ה-18, כ-5.5 ק"מ) דרומית לדרבנד. במרחב 5.5 ק"מ דרומית לדרבנד ישנו רק יישוב אחד המרוחק 4.5 ק"מ מדרבנד ושמו "גוהוד בולג". ויליבא – אחד מקציני הים של פטר הגדול ב"מסע פרסי" ב-1722, מעלה על מפת האזור תחת הסימן B, במרחק של כ-2,000 סג'ן הרוסי (כ-4.26 ק"מ) יישוב בשם דיירייבניה ג'ידוב בתרגום מרוסית לעברית – כפר יהודים).

מפת דרבנד בתקופת פטר הגדול תחת סימן C - מעידה על נכחות יהודית בין חומות העיר דרבנד.

נקודות למחשבה על ימי שלטון פטר הגדול:

- פטר הגדול הוא בין הבודדים ממלכי רוסיה אשר לא גירש את ישראל מארצו.
- קיומן של עדויות על יהודים (מכונים בתקופתו "ג'יד") במסמכים רשמיים מתקופתו.
- מיחסו הטוב לישראל מזהיר את מושל דרבנד אלוף משנה יונגר, בכיר נוצרי מעיר שמכי, יחד עם זאת כל תקופת השלטון הרוסי באזור דרבנד, לא נמצאו אף כתבים על מצבות ישראל, ככל נראה ביטוי להיעדר ביטחון ליהודים מחוץ לחומות דרבנד.

שנות 1735 – 1758 היא תקופת חופש פולחן לישראל. בעקבות נסיגת צבא רוסיה משטחי פרס, בלחץ נדיר שאה פרס, השלטון בדרבנד עובר לנדיר שאה בשנות 1735 – 1747. תקופה זו בדרבנד, על פי עדויות שונות, מאופיינת ביחס טוב מצידו של נדיר שאה לישראל. בתקופה זו מתחדשת מסורת כתוביות על

מצבות ישראל ביישובים הרריים הקרובים: "מוגרטי", "מרגה", "מגליס". מסורת הכתבים העבריים ממשיכה להתקיים גם לאחר רציחתו של נדיר שאה, בימי שלטון נסיכי דרבנד עד שנת 1758.

שנות 1759 – 1806 היא תקופה ללא חופש פולחן לישראל. תקופה נוספת של העדר כתוביות עבריות על המצבות החלה ב – 1759 עם כיבוש דרבנד בידי פטח עלי חאן שהוסיף לשם התואר שלו, חאן דרבנדי. ימיו היו ימי מלחמות הכיבוש, אשר הופכים את דרבנד לבירת המדינה הגדולה בתולדות מזרח קווקז. בפסגת כהונתו, מדינת דרבנד המשתרעת בין נסיכות אנדרי בצפון לנסיכות ארדביל בדרום, המרוחקים זה מזה כ- 840 ק"מ. בניו של פטח עלי חאן אחר מות אביהם, עם עלייתם לכס השלטון אחד אחר השני יורשים תואר חאן דרבנדי, בהדרגה מאבדים את שטחי המדינה. בתקופת שלטונו של פטח עלי חאן דרבנדי ובניו לא זכו היהודים לחופש דת בבתי עלמין. פטח עלי חאן דרבנדי ובניו גדלו וחונכו באזורים נדחים בחסות של אותם המקומות, תרבות עובדי אלילים וחיי הישרדות.

על המצבות ביישובים הנדחים אין שום כתוביות כמו ביישוב גריז (יישוב בגובה כ- 2,170 מ', כ- 50 ק"מ מערבית לגובא שבאזריה) בו חיה אשת פטח עלי חאן דרבנדי ובה היא גידלה את בנה שייח' עלי חאן דרבנדי. על יחסו של אב המשפחה לדת כתב חוקר תולדות פטליחאן (פטח עלי חאן) דרבנדי, יסקנדר - באק גדג'ינסקי, " ... פטח עלי חאן לא השתייך לאף דין (דת)". ללא ספק, תפיסה הזאת השפיעה גם על בניו. סביר להניח שזאת הסיבה להעדר כתבים על מצבות ישראל באזורים תחת שליטתם.

ב – 1799, פותחים שבטים הררים מלחמה בשייח' עלי חאן דרבנדי. במהלך מלחמה זו הותקף גם היישוב "ג'והוד בולג". כ- 300 בני הקהילה אשר נותרו בחיים עוברים להתגורר בין חומות דרבנד בחסותו של שייח' עלי חאן דרבנדי. העברתם של בני קהילת ישראל לעיר השיעית בימים ההם הייתה תקדים.

יוצאי "ג'והוד בולג" בדרבנד, מאוכלסים בפינת החומה הרוחבית הסמוכה לג'וברי(חניון) לחומה הדרומית סמוך לרובע הארמני, (כיום זו החצר הדרומית של הכנסיה ארמנית שהוקמה ב – 1870 – 1871. על שטחה של חצר זו, על פי עדות המדען הראשי של מוזיאון דרבנד אלכסנדר ראובנוב, בשנת 1985, על משקופי הדלתות של קבוצת מבנים ההרוסים נמצאו מזוזות. לפחות שני קלפים מהמזוזות האלה, הועברו לרשות המוזיאון.

משנת 1807 החלה תקופה ארוכה של חופש פולחן לישראל שהחל בתקופת שלטון רוסיה בדרבנד, ב – 1806. בשנת 1807 בבית העלמין "ג'והוד בולג" אשר הוא בית העלמין של קהילת דרבנד מתחדשת מסורת כתוביות על מצבות. ב – 1830 בימי מגפת כולרה, מסורת הנוסחים של "ג'והוד בולג" עוברת לבית העלמין החדש שהוקם בקרבת דרבנד.

כבר מהימים הראשונים של השלטון הרוסי הצבאי, על פי בקשתם של רבני דרבנד, בני קהילת ישראל ההרריות הנמצאות בסכנת חיים מרדיפות שכניהם המוסלמים, עוברים להתגורר בדרבנד. קצב גידול אוכלוסיית ישראל בעיר גובר על שאר תושבי דרבנד. ב – 1830, עם פרוץ מגפת כולרה באזור דרבנד, במסגרת הגנה מפני התרחבות שטחי המגפה (בית עלמין היהודי הפעיל היה כ- 4.5 ק"מ מעיר) השלטונות מקימים בית עלמין סמוך לדרבנד, 1.8 ק"מ דרומית לחומת לעיר.

ב – 1873 השלטון עורך מפקד אוכלוסין ועל פיו כלל אוכלוסית דרבנד מונה כ- 11,278 זכרים.

קהילת ישראל מונה כ - 1,500 נפש. משפחות יהודיות מתפרנסות מעבודות מזדמנות בעיקר בגידולי שדה -40%, משדות שבבעלותם 30%, ממסחרים ומלאכה 17%. משפחות הרבנים ומלמדים 3.3%.

בשנה זו חל משבר כלכלי בדרבנד, בעקבות ירידה דרסטית של מכירי מרנה (צמח ליצור צבעים של מוצרי טקסטיל) גידולו העיקרי של עובד שדה.

רבני דרבנד נמצאים בקשר עם רבני רוסיה ועם רבני פרס לפחות עד שנות ה - 40 של המאה ה - 19. עם הזמן הקשר עם רבני רוסיה התחזק והקשר עם רבני פרס הלך ופחת. רבנים בדרבנד ממשפחת מזרחי(לוי) יוצאי כורדיסטן הפרסית, היו במשך מספר דורות מנהיגי כל הקהילות היהודיות בקווקז. הם הנהיגו את ישראל בקווקז בתקופת המעבר משלטון של חאן דרבנדי לשלטון צבא רוסיה. בעקבות שינוי מעמד קהילות ישראל ברוסיה ב - 1848 הסתיימה תקופת ההשפעה הרבנית של משפחת מזרחי.

מעמדה של לשון הקודש החל בנסיגה לטובת הניב פד"ע שקיבל גם ביטוי גרפי (כתיבה באותיות עבריות).

עם ביטול המנהל צבאי בדרבנד ב - 1860, בקרב בני הקהילה חלה ירידה בביטחונם. משפחת מזרחי - רבני דרבנד, עולה לירושלים ומובילה אחריה קהילות ישראל של קווקז דור אחר דור.

ירושלים. - באותם הימים נמצאת בריבונות עות'מאנית, ודרבנד בריבונות רוסיה (בשנות 1806 - 1878, בין רוסיה לעות'מאניה התנהלו ארבע מלחמות). נסיעה בין שתי ארצות עוינות זו לזו הייתה נגישה רק למשפחות בעלי מעמד כלכלי גבוה. נסיעה הכוללת את התחנות הבאות - נמל בטום על החוף הים השחור, נמל בירות על חוף ים התיכון ובדרך שכם לירושלים.

בני משפחת מזרחי, רבני דרבנד, ב - 1866 מופיעות ברשימות תושבי הרובע היהודי בירושלים כיוצאי יישובי קווקז שונים אך לא מדרבנד אשר היא עיר מרכזית בדרום רוסיה. כנראה במטרה להסתיר את קיומו של זרם העליה הרבני לארץ ישראל מהקווקז מעיני השלטון הרוסי והעות'מאני כאחד, לכן העליה התבצעה מיישובי הפריפריה הקווקזית.

בצל הצפיפות ברובע היהודי בירושלים ביוזמתו של ניסן בק ובתמיכת השר מונטיפיורי חלה התרחבות בניה מחוץ לחומות ירושלים ומול שער שכם התיישבו גם יוצאי קווקז. רוב יוצאי קווקז רוכשים אדמות ובונים את בתיהם צפונית לניסן בק, לצידי "דרך שכם". הזרם הדל של העולים מקווקז הלך וגבר ובשנת 1886 בירושלים התגוררו כמה עשרות משפחות יוצאי קווקז. ההיסטוריון ד"ר יאיר פז (האוניברסיטה העברית) בהקשר לקיומו של בית הכנסת הכורדי באחת מהחצרות של "אשל אברהם" (נוסד בשנת 1875) או "שכונה גורג'ית", מול שער שכם, מזכיר בפרסומו את השמות, אליגולי ואליהו מזרחי, שמות מקהילת דרבנד. אליגולי שמו של שליט דרבנד בשנה שהופיעו המצבות הראשונות ב"ג'והוד בולג", מזרחי - שם משפחת רבני דרבנד ושאר קהילות קווקז כולל גורג'יה (גאורגיה/גרוזיה). מוצאה של משפחת מזרחי הוא באזור אורמיה שבכורדיסטן הפרסית.

פזורה. קהילות שונות בנסיכויות פרסיות בהיותם משועבדות כלכלית לשליטי הנסיכויות, מידי פעם נעקרו ממקומות מגוריהן והושבו במקומות אחרים. בפרס נהגו ליישב את האוכלוסיות הלא שיעיות מחוץ ליישובים שיעים במקום המכונה "ג'וברי" (או ג'ובריה). בנסיכות דרבנד וסביב לה מצאו היהודים את עצמם סמוך ליישובים: "ג'והוד גתתה" (במקומות חבראי, חקלואי, זווארי), "גרצ'וג" (קהילות זלפים וישראל), "גילגות

החדש" (יוצאי גילגות הישן), "מיושקיורלונגד" (יוצאי נסיכות מישקור), "פנג'די" (יוצאי חמש קהילות). בעלי שמות משפחה גבריאולוב, חנוכייב בדרבנד, על פי מסורתם, מכונים "גורג' אוולדי" (ילידי גורג'האורגיה).

מקורות

אלטשולר מ. אגרות ותעודות מארכיון הרב ר' יעקב בהרר"ץ יצחק ז"ל. ד"ר מרדכי אלטשולר. ירושלים. תשל"ד.
 יהושע בן – אריה. ירושלים החדשה ... ירושלים. תשל"ט.
 יעקב ב"ו יצחק. תולדות יהודי דאקיסטאן המדאים. ירושלים. תרנ"ד.
 ישי א. א. (המחבר).
 נצר א. רדיפות והשמדות בתולדות יהודי איראן במאה ה"ז. "פעמים" - 6. מכון בן-צבי. ירושלים. 1980.
 סקרי ירושלים בפקודת מונטיפיורי.
 פז י. ההקדש הנודי ובית הכנסת הגורג'י בשכונת אשל אברהם בירושלים בתקופת המנדט. האוניברסיטה העברית 2014.
 פירקוביץ' א. "אבני זיכרון" ווילנא תרל"ב (1872).
 פישל ו. יהודים באיראן במאות ט"ז – י"ח. "פעמים" - 6. מכון בן-צבי. ירושלים. 1980.
 צ'ורני (טשארני י.) "ספר המסעות". פטרבור. תרמ"ד.
 רשימת מצבות הידועות שב"מעין היהודי" וב"דרבנד". (מחזקת בידי המחבר)

АВП. Архив Внешней Политики России.
 АВРР. Архив Внешней Политики России.
 АКАК. Акты собранные Кавказской Археологической Комиссией. (т.6.Тифлис. 1874.)
 Арунова М.Р. и Ашрафян К.З. Государство Надир Шаха АН СССР Москва 1958.
 Бакунина В.И. Персидский поход в 1796 г. Русская старина. 1887.
 Березин И. Путешествие по... Казань. 1850
 Броневский С.М. Исторические выписки о сношении России с Персией, ...СПб., 1996
 Бутков П.Г. Материалы для новой истории Кавказа 1722 – 1803. СПб 1869.
 Вопросы истории Дагестана (Досоветский период). Махачкала. АН СССР. 1975 ЦГИАЛ, ф. 1286, оп. 5, 1851 г., д. 372, л. 37 (279).
 ГАРФ Государственный Архив Российской Федерации.
 Гербер И.Г. 1728. Известия о находящихся с западной стороны Каспийского моря... Отябрь. СПб. 1760 г. Сочинения и переводы к пользе и увеселению служащие. Сентябрь, 1760 г. СПб ИАН.
 Гмелин С. Путешествие из Баку в Дербент. СПб. 1784. Путешествие по России. ч.4. Перевод В.В. Скорый.
 Документы по истории Дагестана XIX в. Вопросы истории Дагестана (Досоветский период), Махачкала. АН СССР. 1975.
 Дубровин Н. Закавказье от 1803 до 1806 г., СПб 1866. Поход граф. Зубова в Персию в 1796 г. с приложением оперативной карты похода ... план осады Дербента. Военный сборник. № 2-6. СПб., 1874. История войны и владычества Российских на Кавказе.
 Еврейская Энциклопедия. Издательство Брокгауза и Ефрона. 16 томов. СПб 1906-1913.
 Зевакин Е. С. Прикаспийские провинции в эпоху русской оккупации 18 века Известия общества обследования и изучения Азербайджана Баку 1927 г.
 Из дел архива Главного Управления Наместника Кавказского, по описи №80 1832г.
 История география и этнография Дагестана 17 – 19 вв. Вост. Литература. Москва 1958.
 К-39-61 СССР. 1982. (карта).
 Кавказ. №48, №49. Тифлис. 1847. Жизнь Фат-Али-хана Кубинского.
 Кавказский календарь на 1857 г.
 Козубский Е. История Дербента. Т-Х-шура. 1906.

- Леванда В. О.** Полный хронологический сборник законов и положений, касающихся Евреев, от Уложения Царя Алексея Михайловича до настоящего времени. 1649–1873 гг. СПб., 1874. Легкобытов В. СПб. 1836.
- Легкобытов В.** Обзорение Российских владений за Кавказом. ч.1. содержание. ч.4. Дербентская провинция. ст. 151-187. СПб 1836.
- Полиевктов М.П.** Проект ... в 18 в. ... Материалы по истории Грузии и Кавказа. Тбилиси 1937.
- Полное собрание законов Российской империи.** Собрание второе. Том 3. 1828. СПб., 1830.
- Полное собрание законов Российской империи.** Собрание первое. Т. 7. 1723-1727. СПб., 1830. Т. 10. Отделение первое. 1835. СПб., 1836. Собрание второе. Т. 19. Отделение первое. 1844. СПб., 1845.
- Пржецлавский П.** Нравы и обычаи в Дагестане. В.С. т.12. СПб 1860 г.
- Раджицкий Ил.** Историческое известие о походе российских войск в 1796 году в Дагестан и Персию под командою графа Валериана Александровича Зубова. Отечественные записки, Часть 31. № 88.
- Рахмани А.А.** Азербайджан в (1590 – 1700) Баку. 1981.
- РГАДА.** Российский Государственный Архив Древних Актов.
- РГВИА.** Российский Государственный Военный Исторический Архив.
- Русский архив.** 1885.
- Симонович Ф.Ф.** Описание; Табасарана. 1796 г. Юж. Дагестана. 1796 г. ЦГАДА. ф. Ермоловых.
- СИРИО.** Сборник Имперского Российского Исторического Общества.
- СПб ИИ РАН.**
- Тормосов А.П.** Выдержки из "Ведомости" 1811. ЦГВИА. ф. ВУА.
- УКХ.** Указы Кубинских ханов. Тбилиси 1937.
- Чекулаев Н.Д.** Управление Дербентским гарнизоном. 1722 – 1735. Вопросы истории М. 2/2009.
- ЦГА РД.** Центральный Государственный Архив Республики Дагестан.
- Из дел архива Главного Управления Наместника Кавказского, по описи №80. Год 1832.
- ЦГВИА.** Центральный Государственный Военный Исторический Архив.
- Шамхалов Алимпаши Султанахмедович.** Главный специалист ГКУ "ЦГА РД" (государственное казенное учреждение "центральный государственный архив республики Дагестан")
- Luncz M.** Jerusalem. Wien. 1882.
- Leo daeck institute.** New York.
- Veliev F.I.** Baki. 2010.

**על העטיפה - מפת קהילות ישראל בישובי האגם הכספי
על רקע שטיח יד מלאכת בני קהילת ישראל בדרבנד**

אריאל ישי. קהילת דרבנד. חדרה. אייר התשע"ו (2016)

